Utjecaj promjene u strukturi obitelji na tržište rada

Šipak, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:787986

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

IVANA ŠIPAK

UTJECAJ PROMJENE U STRUKTURI OBITELJI NA TRŽIŠTE RADA

Diplomski rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

IVANA ŠIPAK

UTJECAJ PROMJENE U STRUKTURI OBITELJI NA TRŽIŠTE RADA

Diplomski rad

JMBAG: 0015222115, redovita studentica
Studijski smjer: Ekonomija

Predmet: Tržište rada i socijalna politika
Znanstveno područje: Društvene znanosti
Znanstveno polje: Ekonomija
Znanstvena grana: Opća ekonomija

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Sanja Blažević Burić

Pula, rujan 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika ekonomije/poslovne ekonomije, smjera _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

_____

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile

u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____
_____
_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

_____

SADRŽAJ

1. Uvod....1
2. Definiranje obitelji....3
2.1 Obitelj kroz povijest....5
2.2 Funkcije obitelji....9
2.3 Teorije o promjenama u strukturi obiteljskih zajednica....13
2.4 Strukturalna raznolikost suvremenih obitelji....16
2.4.1 Jednoroditeljske obitelji....17
2.4.2 Obitelji s posvojenom djecom....18
2.4.3 Istospolne ili homoseksualne obitelji....19
2.4.4 Kohabitacija....20
3. Promjene na tržištu rada....22
3.1 Promjena standardnog radnog tjedna....22
3.2 Povećanje nestandardnih oblika rada....26
3.3 Participacija žena na tržištu rada....27
3.3.1 Participacija žena na tržištu rada ovisno o obiteljskoj strukturi....28
3.4 Niske totalne stope fertiliteta....35
3.5 Razlike u plaćama između žena i muškaraca....38
4. Obiteljska politika....42
4.1 Povijesni pregled....44
4.2 Obiteljska politika u EU i OECD zemljama....45
5. Komparativna analiza Norveške, SAD-a i Hrvatske....49
6. Zaključak....63
Literatura....65
Popis slika, tablica i grafikona....72
Sažetak....74

1. Uvod

Mlađi naraštaji u 21. stoljeću susreću se sa sasvim drugačijim svijetom nego njihovi roditelji, bake i djedovi. Brak i obitelji, odnosi između spolova kako u kućanstvu tako i na tržištu rada i tipični obrazac života se dramatično promjenio. Kao rezultat toga, organizacija života kao roditelja, poslovnog čovjeka i člana obitelji postaje izazov. Takve promjene koje zahvaćaju obitelj kao prvu i osnovnu životnu zajednicu mogu biti prilično neugodne. Zato će stariji naraštaji osjećati nostalgiju prema tradicionalnim tipovima obitelji. Obitelji su i dalje središnji dio naših života, a pojava novih obiteljskih funkcija i struktura to nimalo ne mijenja. Danas je jasno da one nisu statička jedinica već se vremenom mijenjaju. Samohrani roditelji, istospolni brakovi, zaposlene majke, rastavljeni supružnici, sve su to nove obiteljske strukture u 21. stoljeću, a kako one utječu na kretanje tržišta rada, detaljnije će biti izloženo u nastavku.

Tema ovog diplomskog rada je „Utjecaj promjene u strukturi obitelji na tržište rada“. Istraživanje obuhvaća prikaz kretanja indikatora na tržištu rada u svijetu kao i promjenu obiteljskih struktura te se pokušava jasnije prikazati međusobni utjecaj ovih dviju komponenti.

Struktura rada sastoji se od šest poglavlja a rad započinje uvodom. U drugom poglavlju definira se pojam obitelji te se opisuje njen razvoj kroz povijest - od davne Grčke i Rima do danas. U idućem potpoglavlju izlažu se i objašnjavaju funkcije koje obitelji kao zajednici daju smisao postojanja, a nakon toga slijede tri najpoznatije teorije o promjenama u strukturi obitelji. I kao logičan slijed toga, detaljnije se opisuju strukturalne raznolikosti suvremenih obitelji.

Promjene na tržištu rada tema je trećeg poglavlja. Kao potpoglavlja slijede nestandarni radni tjedan i povećanje nestandarnih oblika rada, a zatim slijedi prikaz stope participacije žena na tržištu rada i dodatni opis kroz obiteljske strukture.

Također je još bitno za istaknuti razlike u plaćama između muškaraca i žena kao i niske stope fertiliteta koje padaju od 1960-ih. Svi indikatori potvrđeni su statističkim podacima te se rezultati odnose na cijeli svijet.

Četvrto poglavlje pokriva obiteljsku politiku te se nastoje istaknuti glavne razlike i sličnosti u njihovom kreiranju između zemalja. Potpoglavlja uključuju kratki povijesni pregled razvoja obiteljske politike u svijetu te rezultati obiteljske politike u Europskoj Uniji i OECD zemljama.

U petom poglavlju slijedi komparativna analiza odabranih zemalja - Norveške, SAD-a i Hrvatske. U analizu ulaze indikatori povezani sa obiteljskom strukturom, stanjem na tržištu rada i obiteljskom politikom. Obzirom da se države nalaze u potpuno različitim regijama, podaci su raznoliki i zanimljivi za uspoređivanje.

Rad završava zaključkom gdje se sumiraju najbitnije spoznaje. Prilikom istraživanja teme i samog pisanja diplomskoga rada, korištene su znanstvene metode deskripcije, komparacije, klasifikacije, analize i sinteze, kompilacije te statistička metoda.

2. Definiranje obitelji

Pojam „obitelj“ koji nam je toliko blizak i živimo ga svakodnevno je, zanimljivo, moguće definirati na različite načine i te su se definicije mijenjale kroz vrijeme. Za početak, potrebno je objasniti samu izvedenicu riječi „obitelj“. Autorica First-Dilić (1976., str. 87) navodi: „Riječ obitelj izvedena je od glagola obitavati, tj. prebivati, stanovati. Njezino je prvotno značenje bilo stan, kuća ili mjesto gdje se obitava, a kasnije je bilo prošireno na zajedničko ili skupno življenje“. Autorica zaključuje da pojam „obitelj“ označava grupu ljudi koji stanuju okupljeno, zajedno u kući, stanu, na poljoprivrednom posjedu ili u domaćinstvu. U pravilu su to roditelji, njihovi neoženjeni potomci, ali moguće je i da to budu drugi srodnici. Nadalje, lingvistička definicija obitelji glasi: „...zajednica koju čine roditelji s djecom (i drugim srodnicima s kojima žive u istom domaćinstvu)“ (First-Dilić, 1976., str. 87). Oni koji zajedno žive međusobno su povezani i emocionalno, krvno ili pravno (usvajanjem), rezidencijalno, društveno.

Prema Ljubetić (2006., str. 6) obitelj je mala grupa udruženih ljudi koji su odgovorni jedni prema drugima te daju svoj doprinos u zajednicu, i najčešće su (ali ne nužno) povezani brakom ili biološkim podrijetlom (ili usvajanjem). Međutim, neki sociolozi (Jan Trost, John Scanzoni) raspravljaju o proširenoj definiciji obitelji. Društvo je postalo suviše komplicirano za jednostavne definicije. Prvenstveno zato što se sve više pojavljuju i homoseksualni brakovi ili pak partnerstvo koje uključuje zajedničko stanovanje ali ne i brak. S druge strane, adekvatnija je definicija koja kaže da obitelj čini komunikacija svih članova, dijeljenje međusobnih osjećaja, vrijednosti, vjerovanja i međusobna podrška jer ne poistovjećuje obitelj s brakom ili krvnim srodstvom. U konačnici, ne postoji jedna točna ili univerzalna definicija što je to obitelj (Encyclopedia.com, 2020).

Poznati hrvatski pedagog Vukasović (1994., str. 14) navodi kako je obitelj „temeljna društvena jedinica, prva i osnovna životna zajednica, zajednica osoba, najmanja društvena stanica i kao takva temeljna ustanova za život svakoga društva”. Temelj takve zajednice je zajednički život osoba povezanih krvnim srodstvom najčešće roditelja i djece, dok mogu postojati i drugi članovi.

U takvoj zajednici vlada intimna atmosfera i emocionalna povezanost (roditeljska, bratska, rodbinska) a ujedinjuje različite funkcije: „stvaranje i održavanje života, odgoj djece, unapređivanje društvenog i kulturnog života, proizvodnju i gospodarenje sredstvima za život, očuvanje moralnog poretka, njegovanje vjerskih shvaćanja i uvjerenja, domoljubnih osjećaja i postupaka“ (Vukasović, 1994., str. 14). Vukasović (1994., str. 104) također primjećuje kako je obitelj u današnje doba zahvaćena brojnim promjenama koja uvelike utječu na stabilnost i strukturu obitelji: industrijske revolucije te društvene i kulturne promjene, napuštanje tradicije i ustaljenih vrijednosti, promjene moralnih vrijednosti i samog shvaćanja života. Neovisno o tome, zadaća obitelji i dalje ostaje ista. Ona zadovoljava osnovne potrebe svakog ljudskog bića kao što su emocionalne, materijalne, duhovne, kulturne, intimne potrebe i potrebe za ljubavlju i potomstvom. Obzirom da niti jedna institucija ne može nadomjestiti ove obiteljske vrijednosti, zajednica kao što je obitelj i dalje opstaje.

Ako se promatra literatura obiteljskog prava, u pravilu oni ne sadrže definiciju obitelji. Tako ni hrvatski Obiteljski zakon (NN 98/19) nema zakonskog određenja za pojam obitelji. Po Ustavu Republike Hrvatske (2014.) obitelj je pod osobitom zaštitom (čl. 61), dok je u Odredbi o obitelji u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka (UN,1948) obitelj prirodna i temeljna jedinica društva i ima pravo na zaštitu društva i države (čl.16). Naime, zakonodavci nisu skloni normama trajnije odrediti pravni pojam obitelji iz razloga što obiteljski odnosi nisu statični. Kako u obiteljskim zakonodavstvima uglavnom nema definicije obitelji, nastoji se makar odrediti pojam obitelji uz pomoć određenih analiza. Tako se primjerice u obitelj mogu uključiti osobe koje su povezane krvnim srodstvom, brakom ili nekom drugom jednakorelevantnom odrednicom. Upravo radi te povezanosti, postoje zakonom utvđena prava i dužnosti svakog člana.

U gotovo svim europskim državama, u obiteljskim odnosima i u razvoju obiteljskog zakonodavstva, dogodile su se značajne promjene gdje se na dosta sličnim osnovama promijenio ne samo krug osoba koje se pravno smatraju članovima obitelji već i regulacija učinaka (prava i dužnosti) u obiteljskopravnim odnosima (Par. Alinčić, 1994., str. 225.-226.).

Neovisno o kojoj zemlji svijeta je riječ i da li se pojam obitelji promatra iz sociološke, religijske, pravne, ekonomske ili pedagoške strane, obitelj je i dalje prirodna i ključna jedinica koja sadrži važnost za svakog pojedinca a „temelj je njegova ostvarivanja i uključivanja u širu društvenu zajednicu te vrši ulogu povijesnog, vjerskog, kulturnog i generacijskog transfera“ (Nimac, 2010., str. 26).

2.1 Obitelj kroz povijest

Kako bi se što bolje razumjele funkcije, struktura i vrijednosti suvremene, odnosno moderne obitelji, potrebno je proučiti transformaciju koju je doživjela kroz povijest. Obzirom da je obitelj nerazdvojiv dio društva, bilo koja promjena društvenih uređenja, političkih sustava, ideologija, zakonodavstva imala je snažan utjecaj na kreiranje obitelji kao temeljne zajednice u društvu.

Kao jedni od prvih oblika obitelji s obzirom na ulogu pojedinca, pojavljuju se matrijarhat i patrijarhat, pri čemu matrijarhat označava oblik vladavine ili tradicije u kojoj je društvena moć u rukama najstarijih žena u zajednici, dok se pojam katkad koristi u značenju „vladavina žena“. A patrijarhat kao oblik društvene organizacije koju obilježava dominacija muškaraca izražena kroz društvenu praksu i odgovarajuće društvene ideologije. U vrijeme Herodota, Strabona i Polibija i drugih antičkih povjesničara te starih Slavena, Germana, Izraelaca, Arapa i nekih drugih naroda, matrijarhat je prevladavao. Žena je, posebice u ulozi majke, imala centralni položaj - imovina se nasljeđivala po majčinoj strani a djeca su imena dobivala po njima. U drevnoj Grčkoj i Rimu, matrijarhat gubi na značaju te sve uloge preuzima muškarac kao „pater familias“. Kao takav donosi sve odluke kao što su pravila ponašanja, izbor vjere, ekonomske odnose, prava i obveze. Njegova moć polazi od straha koju osjećaju žena i djeca. Vrijednost žene se isključivo promatrala kroz reprodukcijsku funkciju, dok se njezina uloga u odgoju ograničavala odlukama oca (Par. Rosić i Zloković, 2002., str. 43).

U srednjem vijeku jasno se isticala dominacija muškaraca nad ženama, međutim, u nedostatku podataka za rani srednji vijek, niže društvene slojeve i općenito privatan život žena i muškaraca pitanje je kakva je bila realna situacija. Neovisno o tome, poznato je da se Crkva zalagala za brak između muškarca i žene. Najčešće se dogovarao između dviju obitelji kako bi se poboljšao njihov položaj, a vrlo rijetko iz ljubavi. Iako postoje primjeri gdje su žene bile kraljice, obrtnice ili trgovkinje, najčešće su se žene pokoravale obiteljskom životu jer nisu imale povoljan društveni položaj. Zapravo su najslobodniji položaj u društvu imale udovice, dok su žene obrtnika, trgovaca i seljaka imale ključnu ulogu u vođenju kućanstva (Par. Pecoja, 2003., str. 40.- 42.)

Pojavom industrijske revolucije u 18. stoljeću, ručni rad se zamjenjuje radom strojeva. Stoga ruralno stanovništvo polako prelazi u gradove gdje se zapošljava u tvornicama. Već tu je vidljiva prva drastična promjena u obiteljskom životu, gdje članovi obitelji, uključujući i žene i djecu, svakodnevno odlaze na posao za ekonomski boljitak. U takvim uvjetima članovi obitelji provode sve manje vremena zajedno, zato određene ustanove pod pritiskom promjena preuzimaju obiteljske funkcije. Ljubetić (2007., str. 12) ističe kako se tradicionalna proširena obitelj razorila zbog industrijske revolucije.

Obitelj kao zajednica novi šok doživljava u vrijeme velike ekonomske krize i drugog svjetskog rata. Muškarci odlaze na ratište ili dobivaju otkaze, u svakom slučaju gube ulogu hranitelja obitelji koje u nuždi preuzima žena.

Haralambos i Holborn (2002., str. 7.-8.) navode četiri glavna utjecaja na transformaciju obitelji a to su već navedeni industrijalizam, zatim kapitalizam, urbanizacija i liberalna demokracija, što zajedno obilježavaju moderna društva. Moderna obitelj je doživjela brojne promjene s početkom 19. stoljeća a najznačajnije su „privrženost i emocionalna povezanost članova obitelji; razvoj osobnih sloboda i pojma sreće u braku; pridavanje značaja spolnom užitku i razdvajanje tog užitka od osjećaja krivnje i jačanje želje za privatnošću obiteljskog života“ (Ljubetić, 2006., str. 3).

Prvi put u povijesti posviješten je izbor bračnog partnera prema kriteriju ljubavi, čime se bračna zajednica sagledava i kao osjećajna a ne samo ekonomska jedinica. Više nego ikad se ističe emocionalna funkcija obitelji što zapravo i jest njena osnovna uloga. Brak više nije neraskidiv što omogućava ženama i muškarcima izlaz iz nesretnog braka. Cijene se osobne slobodne, što znači da supružnici ili partneri imaju pravo na izbor po pitanju svih sfera u svom i zajedničkom životu. Iako se navodi da „jača želja za privatnošću obiteljskog života“, obiteljski život nikada nije bio više javan: od odgoja djece preko spolnog užitka, odabira partnera do usklađivanja poslovnog i obiteljskog života.

Supružničke uloge postaju slične jer oboje pridonose kućanstvu. Iako i dalje postoje „muški“ i „ženski“ poslovi, mnogi poslovi se dijele te se zajednički donose odluke. Ljubetić (2006., str. 5) ističe Andersonove misli o nesavršenosti moderne nuklearne obitelji 1950-ih godina, gdje se naglašava njena rigidnost i konvencionalnost. Iako su roditelji većinom bili sretni unutar jasno postavljenih granica, djecu se pretjerano štitilo od stvarnog svijeta.

Ljubetić (2006., str. 6) navodi da prema nekim znanstvenicima dvadeseto stoljeće označava takozvanu eru postmodernizma, dok se neki autori ne slažu jer su mišljenja da promjene poput digitalizacije, komunikacije, količine slobodnog vremena nisu u tolikoj mjeri obilježile prijelaz iz ere modernizma u eru postmodernizma. Stoga je to razdoblje dobilo naziv kasna modernost. Prema Elkindu (1995., str. 1) u to doba američka obitelj je doživjela restrukturiranje. Ove promjene su vidljive i u hrvatskom društvu, odnosno obiteljima. Roditelji 1960-ih godina odlaze u smjeru zadovoljenja vlastitih potreba a ne samo djece. Roditeljima se pruža više mogućnosti u osobnom, profesionalnom i socijalnom životu, te se ruše granice između obitelji i svijeta koje su ustanovljene u eri modernizma. Žene prihvaćaju svoju ulogu majke ali i poslovne žene, dok brigu o djeci preuzimaju odgojno-obrazovne institucije poput škola, jaslica i vrtići (tzv. dualna socijalizacija). Povećava se broj rastava braka kao i broj obitelji s jednim roditeljem (Par. Ljubetić, 2006., str. 6).

Postmodernizam je obiteljima donio samo nejasna pravila, granice i vrijednosti. Prema Anderson (1990.), najznačajnije osobine postmodernih obitelji 1970-ih godina jesu: ravnodušnost adolescenata prema obiteljskom identitetu; povećanje broja rastava brakova te uništenje obitelji kao rezultata „oslobođenja“ žena (Ljubetić, 2006., str. 6.-7.). Po tome se može zaključiti da su žene glavni razlog za povećanje broja rastava brakova i razvoj različitih struktura obitelji, što je vjerojatno i točno. „Oslobođenje“ je imalo snažan utjecaj na odnos između muškarca i žene, te se čini da je potrebno i nekoliko desetljeća na prilagodbu tom novom načinu života. To samo potvrđuje ženinu ključnu ulogu u društvu.

Upravo taj prijelaz od modernizma k postmodernizmu, izazvao je u obiteljima niz strukturalnih promjena kao što su obitelji s jednim roditeljem, surogat-majke, homoseksualne obitelji i ostale varijante. Iako se to mogu činiti kao negativne posljedice trendova, one također održavaju slijedeće (Ljubetić, 2006., str. 7):

- „Razočaranost u optimistične pretpostavke ljudskog napretka i u sveobuhvatnost i ispravnost zakona i znanosti, dakle – nedostatak vjere u prethodno uspostavljeni poredak.

- Odjeljivanje ekonomskih sila koje podliježu društvenim pravilima kao što su potreba žene da se dobro uda da bi se financijski osigurala i da prenese svoj društveni status na slijedeću generaciju ili potreba za rađanjem djece u braku da bi mogla naslijediti obiteljsko imanje i ostala dobra koja će biti izvorom njihova uzdržavanja.

- Utjecaj elektroničkih medija koji i odražavaju i potvrđuju obiteljske raznolikosti. Analizirajući strukturu i način funkcioniranja modernih i postmodernih obitelji, mogli bismo reći kako su i jedne i druge «proizvod» vremena u kojem postoje i kako i jedne i druge imaju niz prednosti i nedostataka i za djecu i za roditelje.“

Iz modernizma i postmoderizma nastaje nova forma ili oblik obitelji koja se naziva „vitalna obitelj“ kojoj je ključna zadaća razvijanje i njegovanje vještina i sposobnosti djece i roditelja. Vitalna obitelj ima različite forme rodbinskih odnosa ali njezina najbitnija odrednica je da prepoznaje da i djeca i roditelji prolaze kroz stalne promjene i rast.

Jull (1996., str. 263) navodi da obitelji koje funkcioniraju na principu ravnopravnog dostojanstva jesu postdemokratske obitelji. To ravnopravno dostojanstvo počiva na dva uporišta: veća društvena, politička i gospodarska ravnopravnost između muškarca i žene; podjela odgovornosti muškaraca sa ženama za vođenje kućanstva; emocionalna uklopljenost u obitelji i aktivna uloga u skrbi za djecu. Još uvijek se postavlja pitanje hoće li suvremena obitelj funkcionirati po konceptu ravnopravnog dostojanstva ili će se razvijati u smjeru vitalnih obitelji.

2.2 Funkcije obitelji

Obitelj kao zajednica ima vlastite funkcije koje joj daju unutarnji smisao postojanja. Nerijetko sociolozi kao i ostali znanstvenici raspravljaju o gubitku funkcija obitelji što je i glavni razlog rastavama braka, tako da se govori o krizi braka a onda i o krizi obitelji općenito (Par. Lektorić, 2015., str. 6.-8.). Obitelj sve više gubi svoju ulogu u društvenim funkcijama koju zatim preuzimaju ostale ustanove kao što su škole, organizacije, socijalna zaštita i slično (Par. Plačko, 1972., str. 562). Plačko (1972., str. 562.-570.) ističe pet primarnih funkcija obitelji: reproduktivna, odgojna, funkcija društvenog položaja, ekonomska te funkcija slobodnog vremena. S druge strane, Janković (2008., str. 151.-163.) izdvaja emocionalnu, biološko seksualnu, reproduktivnu i socijalizacijsku funkciju kao one najbitnije. Ukratko će se dati pregled istih.

Reproduktivna funkcija

Prema Jankoviću (2008., str. 153.-156.) reproduktivna funkcija je iznimno važna kako bi se održavale povoljne stope prirasta stanovništva. Međutim, u svim europskim zemljama pa i u Hrvatskoj, stopa prirodnog prirasta kao i stopa fertiliteta u stalnom je padu.

U svim zemljama u kojima je razina totalne stope fertiliteta ispod 1,5 u tijeku je više ili manje izražen proces ukupne depopulacije. Opća stopa fertiliteta prema DZS-u u Republici Hrvatskoj od 1991. do 2018. godine stalno opada. Wertheimer-Baletić (2003., str. 40) navodi u svom istraživanju da je „opadanje opće stope nataliteta i opće stope fertiliteta bilo pod utjecajem smanjivanja specifičnog fertiliteta žena u pojedinim dobnim grupama, i to posebice u dobi od 20 do 29 godina“ što je odraz promjena u ukupnim radnim, životnim i ukupnim društveno-gospodarskim prilikama. Kako bi se te brojke ispravile, Janković (2008., str. 153.-156.) navodi da je potrebno uspostaviti materijalnu, socijalnu i psihološku sigurnost u društvu kako bi se ta reproduktivna funkcija njegovala.

Odgojna funkcija

Plačko (1972., str. 564.-565.) navodi da je socijalizacija sociološki pojam za odgoj, stoga je moguće izjednačiti socijalizacijsku i odgojnu funkciju. Tvrdi da se u stručnoj sociološkoj literaturi nikada ne spominje riječ odgoj već socijalizacija. To je dugotrajan proces gdje djeca usvajaju osnovne društvene vrijednosti i norme ponašanja nužne u tom društvu, a svrha je od pojedinca stvoriti „društveno biće“. Ako dijete usvaja samo specifične obiteljske vrijednosti koje su u neskladu s općim društvenim vrijednostima, takvo dijete, prema Plačku (1972., str. 564.-565.) nije socijalizirano već samo „odgojeno“.

Autor se dotaknuo i žena koje osim što rade su istovremeno i majke. Smatra da se problemi javljaju kada žena krene ponovno raditi i potrebno je nekome povjeriti dijete na čuvanje. To pitanje nije samo individualno već i društveno: kako riješiti probleme roditelja koji nemaju kome povjeriti svoje dijete. Pored toga, dječjih jaslica nema u dovoljnom broju a i pitanje je da li je pristup djetetu dovoljno kvalitetan od strane malog broja odgajateljica. Potrebno je naći rješenje da sva djeca budu dovoljno zbrinuta u pogledu odgoja i pripreme za budući život (Par. Plačko,1972., str. 564.-565.).

Emocionalna funkcija

Još u vrijeme patrijarhata, prikazivanje emocija se nije odobravalo, osim u donosu majka-dijete. S druge strane, u današnje doba, pokazivanje emocija se odobrava ako ne i ohrabruje.

Janković (2008., str. 151) ističe da je obitelj mjesto gdje komunikacija između djece i roditelja može teči otvoreno i iskreno, bez straha od nerazumijevanja, sukoba ili otpisivanja. Emocionalna funkcija se sastoji još i od kompenzacije negativnih emocija, koje su donešene iz socijalnog okruženja. Ova funkcija presudna je za nastanak i opstanak obitelji te kvalitetu svih članova obitelji.

Biološko seksualna funkcija

Nekad se ova funkcija izjednačavala s reproduktivnom ali s vremenom jedna je postala presudna za ljudsku reprodukciju dok je druga predstavljala zadovoljavanje jedne od osnovnih ljudskih potreba. Biološko seksualna funkcija više ne započinje sklapanjem braka i time se javljaju novi problemi u društvu: prijebračna trudnoća; rađanje vanbračne djece; stvaranje jednoroditeljskih obitelji. U slučaju maloljetne majke koja želi zadržati dijete javljaju se materijalni problemi gdje njezini roditelji preuzimaju brigu o djetetu. Međutim, majka u većini slučajeva nije emocionalno, kognitivno niti socijalno zrela za majčinstvo. U onim sredinama gdje još uvijek vladaju patrijarhalni običaji, to je još veći problem jer se vrši pritisak i na nezrelog oca da sklopi brak i odgaja dijete. Većinom u urbanim sredinama nema takvog pritiska ali ni osobite podrške za samohrane majke, što govori podatak da u SAD-u 90% samohranih majki žive ispod granica siromaštva jer ne postoji podrška u obitelji kao ni u društvu (Janković, 2008., str. 152).

Funkcija društvenog položaja

Rođenjem djeteta u obitelji koja već ima određeni položaj u društvu, u nekoj mjeri određuje se i djetetov društveni položaj a samim time i odgoj, školovanje i zaposlenje. Iako se danas govori o slobodi izbora pojedinca, pitanje je, u kolikoj mjeri, čovjek samostalno određuje što će biti u životu a koliko je uvjetovan onime što su postigli njegovi roditelji.

U današnje doba lakše je nego primjerice u doba feudalizma gdje je porijeklo bila glavna zapreka u promjeni društvenog položaja nekog pojedinca. Makar i danas u Indiji vlada sistem kasta, ali nije ni približno to više tako krut sistem kao što je bio u davnoj povijesti.

Osnovni princip zadobivanja zadovoljavajućeg društvenog položaja je sposobnost pojedinca, odnosno njegova produktivnost (s kojom je usko povezana i potrošnja). Tim načelom povode se i brojne institucije poput škola. Diploma određuje na kojem stupnju društvene ljestvice bi se netko trebao nalaziti. Međutim, iako su školovanje i studij osnovni preduvjeti za viši društveni položaj, još uvijek položaj pojedinca većim dijelom zavisi i od društvenog položaja roditelja (Par. Plačko, 1972., str. 566.-568.).

Ekonomska funkcija

Prema Visković (2018., str. 269), ekonomska funkcija jedan od razloga nastanka obitelji. Kako su se nekoć žene s djecom bavile zemljoradnjom a muškarci lovom, to je bio uvjet za nastanak prvih obiteljskih zajednica. Nijedna druga obiteljska funkcija nije doživjela tolike promjene kroz vrijeme.

Ekonomska funkcija označava način na koji članovi obitelji odgovaraju za međusobne egzistencijalne potrebe, što znači stvaranje uvjeta za kvalitetno odrastanje, obrazovanje i smanjenje rizika od siromaštva te sprječavanje socijalne deprivacije. U slučaju ekonomske nesigurnosti, nezaposlenosti ili nemogućnosti pomirivanja egzistencijalnih potreba, roditelji to doživljavaju kao izrazito stresnu situaciju što se prelijeva i na kvalitetu odgoja djeteta – izostanak zajedničkog slobodnog vremena te agresivno ponašanje. Ekonomska nesigurnost može imati utjecaj na destabilizaciju pojedinca u smislu razvoja depresije i anksioznosti. To je također jedan od razloga raskida brakova, odgođenog roditeljstva i povećanja nasilja u obitelji.

Prema istraživanjima provedenim u Hrvatskoj (Vuletić, Ivanković i Davern, 2011., str. 120.-125.) povezanost nezadovoljstva životom i niskog ekonomskog statusa je visoka. Nezaposlenost se negativno odražava i na bračnu stabilost i sreću te kvalitetu roditeljstva. Pored toga, mijenjaju se uvjeti odrastanja djece, roditelji postaju nedosjedni u provedbi svojih pravila te češće kritiziraju svoju djecu i fizički kažnjavaju.

Nadalje, česte ekonomske krize negativno utječu na zaposlenost mladih. Često roditelji ekonomski skrbe i o punoljetnoj djeci što je prema Obiteljskom zakonu 26 godina.

Nažalost, u praksi, punoljetna djeca sve češće ostaju živjeti s roditeljima kao uzdržavani članovi obitelji što ih sprječava da osnuju vlastitu. Ovakva situacija nije pravno regulirana već je više moralna obveza pojedinca u skladu s obiteljskom i društvenom kulturom (Visković, 2018., str. 273).

Funkcija slobodnog vremena

Funkcija slobodnog vremena počiva na pretpostavci da obitelj mora nadomjesiti manjak ljubavi i razumijevanja kojeg čovjek svakodnevno pronalazi van kruga obitelji. To ne znači da u obitelji ne postoje napetosti i svađe spolova i generacija, već obitelj omogućava svojim članovima da slobodno izrazi svoje osjećaje, misli i želje i da se pritom one poštuju. Pojedinac se u krugu svoje obitelji najslobodnije razvija i tako nadoknađuje manjak osobnog sudjelovanja u javnom životu ili na radnom mjestu. Ova funkcija je usko povezana sa emocionalnom funkcijom (Par. Plačko, 1972., str. 269.-270.).

Brojne funkcije obitelji su se tijekom vremena izgubile ali to ne znači da se važnost obitelji smanjila. Fletcher (1966.) primjerice tvrdi suprotno. Obitelj nije izgubila svoje funkcije već ih je samo specijalizirala te su one još važnije i preciznije nego što su bile. Od roditelja se i dalje očekuje da odgoje svoju djecu te ih usmjere, potiču i podrže u njihovom izboru obrazovanja, karijere i općenito stila života. Oni znanstvenici koji tvrde da je obitelj izgubila određene funkcije smatraju to nužnim zlom zbog promjenjive prirode društva. U skladu s time, obitelj je i dalje temeljna društvena institucija (Par. Brljafa, 2019., str. 12).

2.3 Teorije o promjenama u strukturi obiteljskih zajednica

Kregar (1994., str. 211.-224.) je u svom izvornom znanstvenom radu istaknuo primjere teorija o promjenama u obitelji koje je vrijedno istaknuti:

- Ogburnova teza o zaostajanju kulturnih i pravnih normativnih obrazaca za materijalnim promjenama u društvu,

- Zimmermanovu teoriju o slijedu tipova obiteljskih zajednica koja uči da svakom tipu nije primjerena pravna regulacija,

- Parsonsovo objašnjenje o vezi između struktura obitelji i procesa urbanizacije i industrijalizacije.

Ogburn je u svoje dvije studije predvidio promjene u funkcijama obitelji. Prema njemu, obitelj ima sedam značajnih funkcija koje vremenom preuzimaju druge društvene institucije i zato se javljaju poremećaji u strukturi zapadne obitelji. Za početak, obitelj gubi ekonomsku funkciju. U primitivnijim društvima gdje je za posao bilo potrebno više od jedne osobe, pojavljuje se obitelj kako bi se povezao rad ljudi. Specijalizacija stvara stotine novih radnih mjesta i profesija, zato je iznimno teško za određeni posao naći adekvatnu osobu u vlastitoj obitelji. Nekad su ti poslovi i teški ili premalo cijenjeni, zato se izbjegava dati vlastitom članu obitelji.

Obrazovanje se, prema riječima Ogburna, također mijenja. Nekad su se znanja prenosila u krugu obitelji, s koljena na koljeno, dok se danas u modernim društvima sva ta specifična znanja dobivaju u školama ili kroz medije. I razdoblje obrazovanja se proširuje: učenje počinje sve ranije i završava sve kasnije u životu pojedinca. Također, Ogburn tvrdi da današnja moderna obitelj više nije izvor sigurnosti i rekreacije. Zabava, kino, ples, sportska događanja, pa čak i gledanje televizije nisu dio obiteljske zabave. Gledanje televizijskih programa je nekad okupljalo i više obitelji dok je danas to zabava izoliranog pojedinca.

Kada je riječ o društvenom statusu, obitelj više nije izvor društvenog uvažavanja. Ta funkcija nije u potpunosti nestala ali se smatra da je danas svatko odgovoran za vlastiti uspjeh, sreću, status i bogatstvo. Nekad je obitelj imala i religijsku funkciju – zajedno se molilo, njegovali su se običaji, vjerovalo se u iste stvari te se dijelilo zajedničko viđenje o dobru i zlu. Danas se rijetko može pronaći obitelj koja sadrži i religijsku funkciju. U skladu s time, skrb o bolesnima i starijima se sve više prepušta institucijama. Obitelj je stoga oblik društvene interakcije koji se neuspješno i sa zakašnjenjem prilagođava brzim promjenama tehnologije i novim kulturnim obrascima (Par. Kregar,1994., str. 215.-217.)

Carl C. Zimmerman (Kregar, 1994. str. 217) navodi da se u povijesti smjenjuju tri tipa obiteljskih zajednica. Prvi oblik je solidaristička obitelj (eng. „trustee family“) gdje prevladava međusobna povezanost članova i istomišljenje. Ovaj oblik obitelji održava društvo u vrijeme rata, bijede i gladi. Sljedeća faza je domaća obitelj (eng. „domestic family“) koja nastaje u sretnijim i mirnijim vremenima. Oca više ne prepoznaje kao autoritet već pravo na kažnjavanje preuzima država. I dalje postoji podjela poslova između muškaraca i žena, gdje je ključna uloga muškarca kontakt s okolinom a žena preuzima ulogu socijalizacije djece. Takva obitelj njeguje slobodu, odgovornost, samostalnost i vezana je obiteljskim načelom. Nuklearna obitelj („atomistic family“) se temelji na individualizmu, racionalizmu i osobnom interesu. Nestaje društvena solidarnost, brak gubi značenje a lojalnost je samo druga riječ za poslušnost. To je, prema Zimmermanu, kaotično društvo bez morala, gdje ni pravo ali ni nesputane osobne slobode ne pomažu u očuvanju stabilnosti.

Posljednja teorija je ona Talcotta Parsonsa (Kregar, 1994. str. 217.-219.) , najznačajnijeg sociologa modernog doba. Za njega obitelj predstavlja jedan od glavnih mehanizama socijalizacije i prenošenja kulturnih obrazaca, a ima dvije funkcije: zaštita i socijalizacija djece te emocionalnu funkciju. Temelj njegove teorije je razlikovanje predmodernih i modernih društava a čimbenici koji su zaslužni za prijelaz iz jednog u drugog su industrijalizacija i urbanizacija. Oni mijenjaju obiteljske ciljeve i funkcije, unutarobiteljske odnose i njenu strukturu. Moderno društvo više cijeni individualnost, usmjerenost na cilj i postignuće, nasuprot kolektivnosti, oslanjanja na status i porijeklo i jednakosti svih prema zakonu. Obitelj se naravno mijenja u skladu s tim promjenama, stoga klasična proširena obitelj polako odlazi u zaborav. Patrijarhalna obitelj na čelu s ocem, gdje se priznaje hijerarhija, cijeni zajedništvo, potiskuje samostalnost također nestaje. Djeca napuštaju svoj dom jer se to od njih očekuje, zato se povećava ponuda radne snage i mobilnost stanovništva, a osobni uspjeh moguće je ostvariti neovisno o obiteljskoj podršci i pomoći. Obitelj koja se stvara brakom, važnija je od obitelji porijekla, a prijatelji i kolege dobivaju veću ulogu u životu obitelji. Nedefinirani srodnički odnosi manje se cijene nego prijatelji ili pak dobar kolega s posla. Moral se mijenja a tradicija cijeni sve manje. Slobodni pojednici snažno potiču industrijalizaciju i kapitalizam, stoga Parsonova teorija relativno dobro opisuje opći smjer kretanja promjena u strukturi obitelji.

2.4 Strukturalna raznolikost suvremenih obitelji

Prema definiciji autora Pasley i Petren (2015., str 1), obiteljska struktura je pojam koji opisuje članove kućanstva koji su povezani brakom ili krvnom srodom i obično imaju najmanje jedno dijete koje živi u kućanstvu. Danas su te strukture identificirane kao „dvoroditeljske“, „jednoroditeljske“ i „život bez roditelja“ (npr. posvojiteljske obitelji, obitelji djedova ili druge rodbine, udomiteljske obitelji, institucionalizirana djeca). Međutim, od sredine 1940-ih, druge promjene u obiteljskom životu dovele su do složenijih oznaka obiteljske strukture, uključujući miješane obitelji, samohrane i partnerske obitelji (kohabitirani parovi, oba spola i istog spola, višegeneracijske obitelji i binuklearne obitelji) (Par. Pasley, Petren, 2015., str 1).

Temeljna obilježja obitelji, kao što su obiteljske funkcije i struktura, mijenjaju se u skladu s društvenim, kulturnim i gospodarskim promjenama. Uočljivo je da se povećava raznolikost u strukturi suvremenih obitelji. Povijesno gledano, obitelj predstavlja stalnu jedinicu koja se sastoji od bračnog para, odnosno roditelja i djece. Danas je jasno da obitelj nije statička jedinica koja će uvijek postojati u točno određenom obliku. Rastavljeni supružnici, samohrani roditelji, suživot, zaposlene majke, sve su to strukturalno raznolike obitelji nastale nedavno. Primjerice, sve je više žena koje se odlučuju na dijete bez muža, ali i homoseksualnih parova koji pokušavaju usvojiti dijete i tako stvoriti pravu obitelj. Sve su češći i takozvani „ponovljeni brakovi“ gdje djeca odrastaju s jednim od bioloških roditelja i maćehom ili očuhom. Kao posebna kategorija se ističu obitelji gdje se zbog jednog od roditelja, zbog prirode posla, duži niz godina samo povremeno obitava i komunicira (pomorci, istraživači i sl.). Postoji još jedan tip obitelji koji se u znanstvenim istraživanjima spominje tek nedavno a to je tzv. „baka/djed obitelj“ (grandfamily). To su obitelji gdje djed ili najčešće baka preuzima ulogu skrbnika. Iako se na takve obitelji može naići u različitim društvima i postoje već dugo, tek su se nadavno počele istraživati zbog otkrivanja negativnih i pozitivnih utjecaja tako izmijenjene obiteljske strukture na djecu i njihovo obrazovanje. Nadalje, rezultati suvremenih istraživanja netradicionalnih obitelji pokazuju da se psihološki zdrave osobe mogu razvijati u više društvenih grupacija.

Tako primjerice, promatrana su djeca samohranih majki, nevjenčanih parova, tradicionalnih obitelji i obitelji koji žive u komunama, međutim, iako jesu otkriveni drugačiji aspekti ponašanja, nije dokazano da je život u nekoj od zajednica bio bolji od drugog (Par. Ljubetić, 2006., str. 9.-10.).

2.4.1 Jednoroditeljske obitelji

Jedan nedavni trend koji ilustrira promjenjivu strukturu obitelji je porast jednoroditeljskih obitelji. Značajnije posljedice za obiteljski život u 1960-im i 1970-im godinama doživjele su nuklarne obitelji koje se nisu mogle uzdržavati samo jednom plaćom. Žene i muškarci provode više godina u školi, ulažeći u obrazovanje, čime se dob prvog braka odgađa. Ženama, koje sad čine i više od 50% prvostupnika, omogućuje se ekonomski opstanak bez muževe potpore (Matias, 2019). Do 1997. godine u SAD-u, 40% poroda imale su neudate žene koje su unatoč izraženoj nejednakosti u plaćama uspjele egzistirati kao samohrane majke (Lumen Learning, str. 379).

Jednoroditeljske obitelji javljaju se kao alternativa brojčano najzastupljenijoj nuklearnoj obitelji. Kao što je već navedeno u uvodnom poglavlju, u istraživanjima Pasleyija i Petrena (2015., str.1), struktura obitelji se obično dijeli na jednoroditeljsku (najčešće djeca žive s majkom) i dvoroditeljsku (djeca žive s oba roditelja). „Definicija samohranog roditelja (single parent, lone parent) dosta ovisi o tome što se podrazumijeva pod riječju samohran – to može značiti sam, samostalan, usamljen, prepušten sam sebi, nevjenčan ili izvan stalne veze ili izrazi kao što su jedan roditelj, roditelj bez bračnog partnera, roditelj koji živi sam, itd. Samohrani roditelji su, dakle, oni roditelji koji samostalno, bez drugog roditelja skrbe o djetetu.“ (Raboteg-Šarić, 2003., str. 34). U stručnoj literaturi se još kao sinonimi koriste izrazi poput napuštene ili nekompletne obitelji, deficijentne obitelji, razorene obitelji, krnje ili nepotpune obitelji (Grozdanić, 2000., str. 1). Uzroci nastanka jednoroditeljskih obitelji su različiti: smrt, razvod braka, napuštanje obitelji od strane jednog roditelja, izvanbračno rođenje, dugotrajno odsustvo jednog roditelja iz bilo kojih razloga (bolest, posao, izdržavanje zatvorske kazne i sl.) (Grozdanić, 2000., str. 3.-4.).

Prema Državnom zavodu za statistiku, odnosno prema Statističkom ljetopisu Hrvatske, udio jednoroditeljskih obitelji je 1991. godine iznosio 12,4 % od čega 10 % samohranih majki te 2,4 % samohranih očeva, 2001. godine 15 % (12,5 % samohranih majki te 2,5 % samohranih očeva) te 2011. godine 17,9 %. Među samohranim roditeljima je prema podatcima iz 2011. godine 4,5 puta više majki nego očeva. Ako se uspoređuje struktura kućanstva u popisima od 1953. do 2011. godine, uočava se kontanstan pad veličine kućanstva (Subotić, Šogorić, Vuletić, 2018., str. 161). Očekuje se da će se u budućnosti obiteljska struktura u Hrvatskoj još više pluralizirati (Par. Ljubetić, 2006., str.18.-19.).

2.4.2 Obitelji s posvojenom djecom

Par koji je u nemogućnosti imati vlastito dijete ili ako jednostavno to želi, može se odlučiti na usvajanje. Danas se za to mogu odlučiti heteroseksualci u braku, registriranoj zajednici ili stabilnoj izvanbračnoj zajednici, tako i homoseksualci u identičnim oblicima zajedništva.Često se parovi odlučuju na usvajanje djeteta iz doma za nezbrinutu djecu ili iz obitelji lošijeg ekonomskog statusa koja ne može pružiti djetetu adekvatne uvjete za rast i razvoj. Profili posvojitelja čine osobe dobrog ekonomskog statusa, srednjih godina i provjerenog psihofizičkog statusa. Osobine koje se traže su topao odnos prema djetetu, toleriranje i prihvaćanje njegovog porijekla i bioloških roditelja te prihvaćanje same uloge posvojitelja. Postupak posvojenja u Hrvatskoj provodi Centar za socijalnu skrb koji upoznaje djetetove biološke roditelje, posvojitelje i dijete o pravnim posljedicama usvajanja. Dijete dobiva ime posvojitelja koji mu može odrediti i narodnost, međutim, ako je to dijete starije od 12. godine, potrebno je tražiti njegov pristanak za promjenu imena, narodnosti ali i upis posvojitelja u maticu rođenih kao roditelja (Par. Stevanović, 2000., str. 228).

2.4.3 Istospolne ili homoseksualne obitelji

Ova nova struktura suvremene obitelji se sve više spominje, kako u medijima tako i u stručnoj literaturi. Nekada je pojam obitelji bio vezan samo za parove heteroseksualne orijentacije, što danas više nije slučaj. Homoseksualna ili istospolna obitelj postaje sociokulturna inovacija koja postaje specifična za 21. stoljeće. Homoseksualci postaju roditeljima kada ili otkriju vlastitu homoseksualnost pa se odlučuju na posvajanje djeteta ili neki to već postaju u heteroseksualnom braku kada i igrom slučaja otkriju svoju pravu orijentaciju.

Što se tiče statističkih podataka (Kuby, 2013., str. 256), 4% svjetskog stanovništva živi na područjima gdje se priznaju istospolni brakovi. Najveću podršku istospolni brakovi imaju među građanima Nizozemske (82%), Švedske (71%), Danske (69%), Španjolske (66%), Belgije (65%), Luksemburga (58%), Njemačke (52%) i Češke (52%). Samo četiri države članice Europske Unije izjednačile su homoseksualni brak sa heteroseksualnim brakom, dok je u cijelome svijetu to učinilo samo 7 država. Instituciju istospolne zajednice uvelo je 15 država svijeta a od čega 9 članica Europske Unije. I dalje većina država ne priznaje pravni status i privilegije tih zajednica, dok je na svijetu više od 80 država koje zabranjuju homoseksualne veze.

Prva država na svijetu koja je legalizirala istospolne brakove je Nizozemska. Zakon o legalizaciji istospolnih brakova stupio je na snagu 1. travnja 2001. godine u toj državi, zatim slijede Belgija (2003.), Španjolska (2005.), Kanada (2005.), Južnoafrička Republika (2006.), Norveška (2009.), Švedska (2009.), Portugal (2010.), Island (2010.), Argentina (2010.), Danska (2012.), Francuska i Novi Zeland (2013.). Meksiko je priznao istospolni brak u svim saveznim državama, dok se može sklopiti samo u gradu Meksiku i saveznoj državi Quintani Roo. Istospolni brak se u SAD-u može sklopiti u 9 od 50 saveznih država te u jednom distriktu, dok Australija priznaje istospolni brak ako jedan od supružnika promijeni spol nakon sklapanja braka (Ivković, 2015., str 27).

Kada je Hrvatska u pitanju, Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 97/20) definira to partnerstvo kao zajednicu obiteljskog života dviju istospolnih osoba sklopljena pred nadležnim tijelom. Pored toga postoji i neformalno životno partnerstvo za istospolne osobe koje žive najmanje tri godine zajedno ali nisu sklopile životno partnerstvo pred nadležnom institucijom. Životni partner roditelja djeteta može ostvariti i pravo na roditeljsku skrb. Ovaj oblik zajedništva zasniva se na načelima poštovanja, dostojanstva i ravnopravnosti te pomaganja i uvažavanja dok se izričito zabranjuje izravna ili neizravna diskriminacija.

2.4.4 Kohabitacija

Kohabitacija označava odnos koji uključuje zajedničko življenje, promatra se kao alternativa ženidbi jer je u praksi sličan braku ali ne dobiva formalno priznanje od strane religija, vlada ili kultura. Drugim riječima, riječ je o nevjenčanim vezama u kojima partneri imaju zajedničko mjesto gdje stanuju, dijele financije kao i svakodnevne odgovornosti vezane uz kućanstvo i roditeljstvo. Na takav oblik zajednice najčešće se odlučuju osobe u starosnoj dobi između 25 i 34 godine. U prošlosti, kohabitacija nije bila prihvatljiva a prvi put se pojavljuje 1970-ih godina, prvotno u skandinavskim zemljama, zatim u Sjevernoj Americi a nakon toga se proširuje na ostale europske zemlje. Kohabitacija i izvanbračno rađanje sve su češće pojave koje više ne izazivaju misao o devijatnom ponašanju.

Bandalović (2015., str. 46) ističe da se za kohabitaciju odlučuju mlađi pojedinci koji odgađaju brak, a najčešći razlog je postizanje karijere i financijske sigurnosti. Primjerice u Hrvatskoj, ekonomska kriza i visoka stopa nezaposlenosti sprječavaju mlade da si osiguraju stambeni prostor, zato je jednostavnije odgoditi brak i rađanje djece.

Prema Obiteljskom zakonu Republike Hrvatske, izvanbračna zajednica pravno je uređena još 1978. godine a definira se kao „životna zajednica neudate žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine, a kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete ili ako je nastavljena sklapanjem braka“ (Obiteljski zakon, NN 98/19, čl.11, st. 1).

Statistički gledano, prema podacima iz 2001. godine u Hrvatskoj je u izvanbračnoj zajednici živjelo 64 272 osobe, usporedno s 2011. godinom gdje ih je bilo 33 500 više, odnosno sveukupno 97 772 osobe. Bandalović (2015., str. 47) navodi da je izvanbračna zajednica popularnija kod osoba rođenih nakon 1966. godine, dok su dvostruko učestalije kod onih rođenih nakon 1971. godine. Zaključno, neminovna je promjena koja zahvaća strukturu obitelji u zapadnim zemljama.

3. Promjene na tržištu rada

U posljednjem stoljeću dogodile su se velike promjene u obiteljima diljem svijeta i na globalnom tržištu rada. Najveće promjene u samoj obitelji čine veće stope participacije žena na tržištu rada i povećanje plaćenog rada za žene, niske stope fertiliteta i razlike u plaćama između muškaraca i žena, što je u konačnici imalo veliki utjecaj na izmjenu obiteljskih aktivnosti poput kućanskih poslova i briga o djeci. Promjene na radnom mjestu uključuju povećanje nestandardnih oblika rada, promjena standarnog radnog tjedna a u konačnici i veća nesigurnost posla. Problem „posao i obitelj“ nema jedinstveno rješenje jer on svakome pojedincu označava različiti problem. Neki radnici zahtjevaju više posla i novca, neki trebaju porodiljni dopust da ga provedu sa svojim djetetom, neki trebaju iskoristiti bolovanje jer je član obitelji ima zdravstvenih problema. Usklađivanje obiteljskog života i posla je zaista izazov narednog desetljeća i svaka zemlja pokušava kroz vlastite politike potaknuti i jedno i drugo. Neporeciv je utjecaj promjena u strukturi obitelji na tržište rada ali ta veza nije jednosmjerna, dapače, svaka veća promjena u ekonomskom društvu poput industrijalizacije ima snažan utjecaj na strukturu obitelji i njenu prilagodbu kroz vrijeme.

3.1 Promjena standarnog radnog tjedna

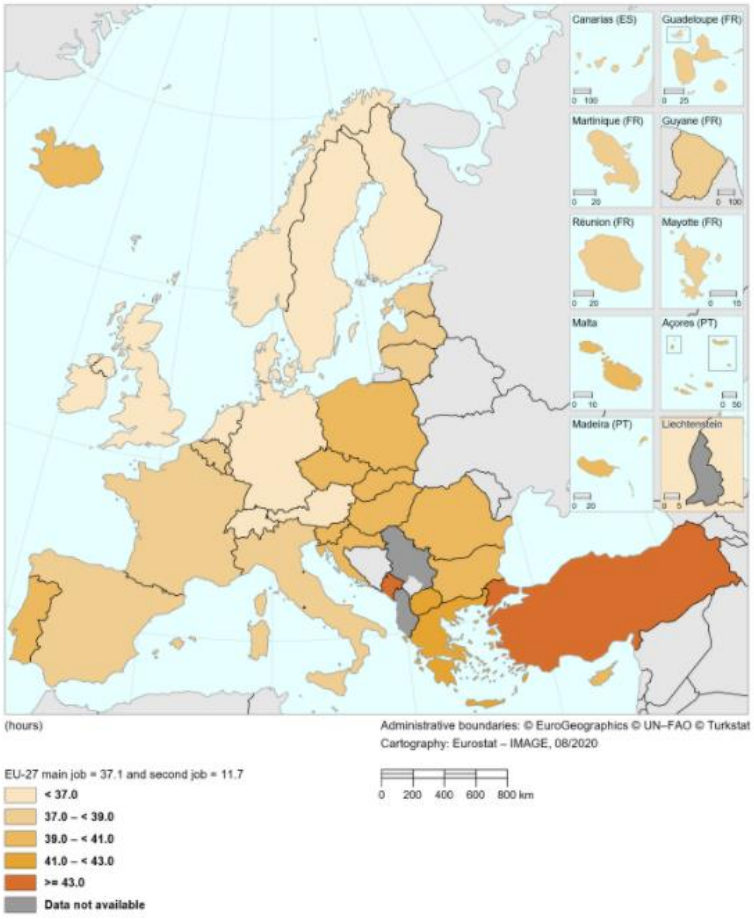
Standardnim radnim tjednom punog radnog vremena obično se smatra 35 do 40 sati od ponedjeljka do petka, uglavnom tokom dana. Otprilike petina zaposlenih u SAD-u, radi više od polovice svog vremena izvan uobičajenih radnih sati. Učestalost takvog oblika rada u SAD-u otprilike je u skladu s onom u Europi gdje između 15 i 25% radne snage radi nestandarne sate. Jedan od tri radnika u SAD-u radi barem jedan dan vikendom, iako manje od 1% radi samo vikendom. Rad vikendom u Europi je promjenljiv, kreće se od najmanje 10% u Švedskoj do visokih 35% u Italiji. Neki analitičari su zabrinuti da bi nestandardni raspored rada i radna mjesta koja ih zahtijevaju mogli biti neprikladni za obitelj, što u konačnici negativno utječe na zdravlje radnika i skraćuje vrijeme koje roditelji

provode međusobno te sa svojom djecom (Par. Presser, Gornick, Parashar, 2008., str. 87).

Gotovo sve studije (Bianchi, 2011., str. 22) o učincima nestandardnog rasporeda rada na obitelj nalaze korelacije ali ne i uzročne veze između njih. Jedna studija otkriva da djeca predškolske dobi čiji roditelji imaju nestandardno radno vrijeme imaju niže kognitivne rezultate od djece čiji roditelji rade tijekom dana. Međutim, niži rezultati se pripisuju niskokvalitetnoj skrbi o djeci. Neovisno o tome, roditelji koji rade nestandardne sate najčešće provode manje vremena sa svojom djecom ali i međusobno.

Primjerice majke koje rade večernje sate provode manje vremena u svakodnevnim rutinama poput kupanja djece, čitanja, igre i slično. Večernje i noćne smjene rada smanjuju mogućnost obiteljskog okupljanja za stolom te partneri provode manje vremena zajedno. Također, postoji utjecaj i na mentalno zdravlje: prema istraživanju, medicinske sestre koje rade večernje i noćne smjene češće su anksiozne i sklone sukobu nego one koje rade dnevne smjene. Partneri mogu iskusiti i određeni stupanj depresije te probleme u braku ili zajednici. Nisu sve poveznice između nestandardnih sati rada i kvalitete obiteljskog života negativne, naprotiv, u dvoroditeljskim obiteljima brigu o djeci jednakomjerno preuzimaju i muškarci i žene. Što bi značilo da muškarci provode više vremena s djecom i općenito su involviraniji u život i aktivnosti svoje djece (Bianchi, 2011., str. 23.-24.).

Slika 1. Prosječan broj radnih sati u tjednu zaposlenih osoba, 2019. godina

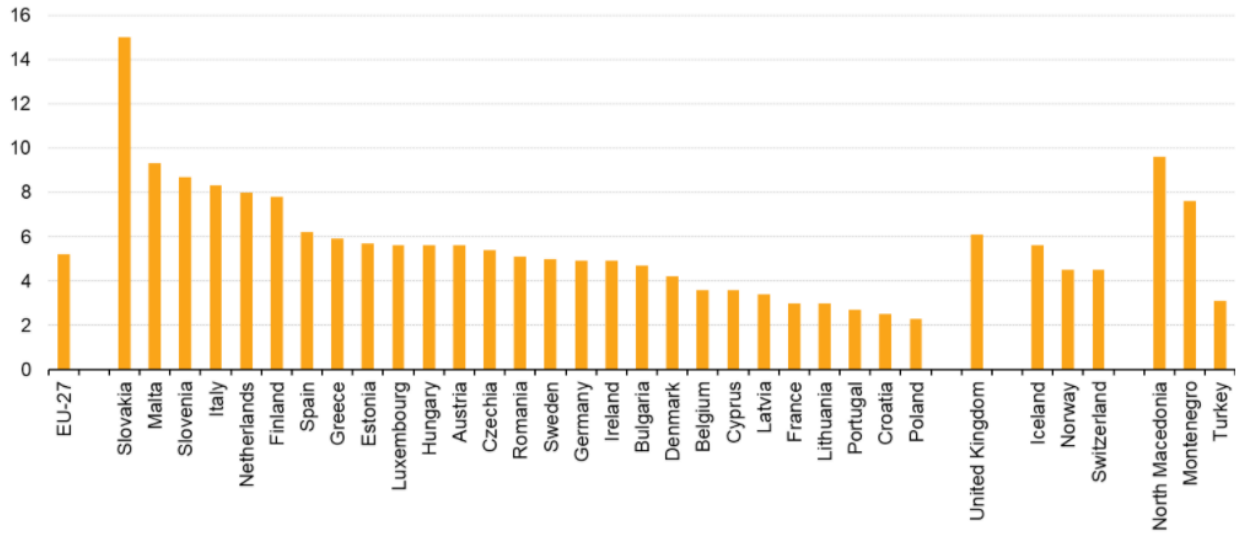

Izvor: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators_-_productive_or_main_activity

Slika 1 prikazuje prosječan broj radnih sati zaposlenih osoba u 2019. godini. Broj radnih sati utječe na sklad obiteljske i poslovne sfere i općenito na zadovoljstvo životom. Abdallah, Stoll i Eiffe (2013., str. 53) u svom istraživanju navode da se osobno zadovoljstvo povećava do određene točke s brojem sati koje pojedinac odradi tijekom tjedna, nakon čega znatno opada jer pretjerani rad od 48 sati i više smanjuje sveukupnpo zadovoljstvo poslom i kvalitetom života. U Europskoj Uniji, prosječan broj sati u tjednu je bio 37.1 za prvi ili glavni posao, a 11.7 za drugi posao. Grčka je zemlja s najvećim prosječnim brojem sati zaposlenih osoba u EU – 41.7 sati tjedno.

Zemlje koje je slijede su Bugarska (40.5 sati), Poljska (40.3 sati), Slovačka (40.1 sat) i Češka (40 sati). Na slici je vidljivo da najmanji broj tjednih sati imaju nordijske zemlje, dok je Nizozemska zabilježila najnižu vrijednost od 30.4 sati. Turska ima najduži radni tjedan od 45.4 sati. Za usporedbu, prema OECD statistici, u SAD-u je prosječan broj sati u tjednu 38.6. Za drugi posao Mađarska ima najduži tjedan od 17.6 sati, zatim slijedi Grčka (16.9 sati) i Poljska (16.7), dok je Njemačka jedina država u EU koja ima ispodprosječni broj sati od 7.9 u tjednu.

Slika 2. Postotak zaposlenih osoba u dobi od 15 do 64 godine koje rade noću, 2019.godina

Izvor: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators_-_productive_or_main_activity

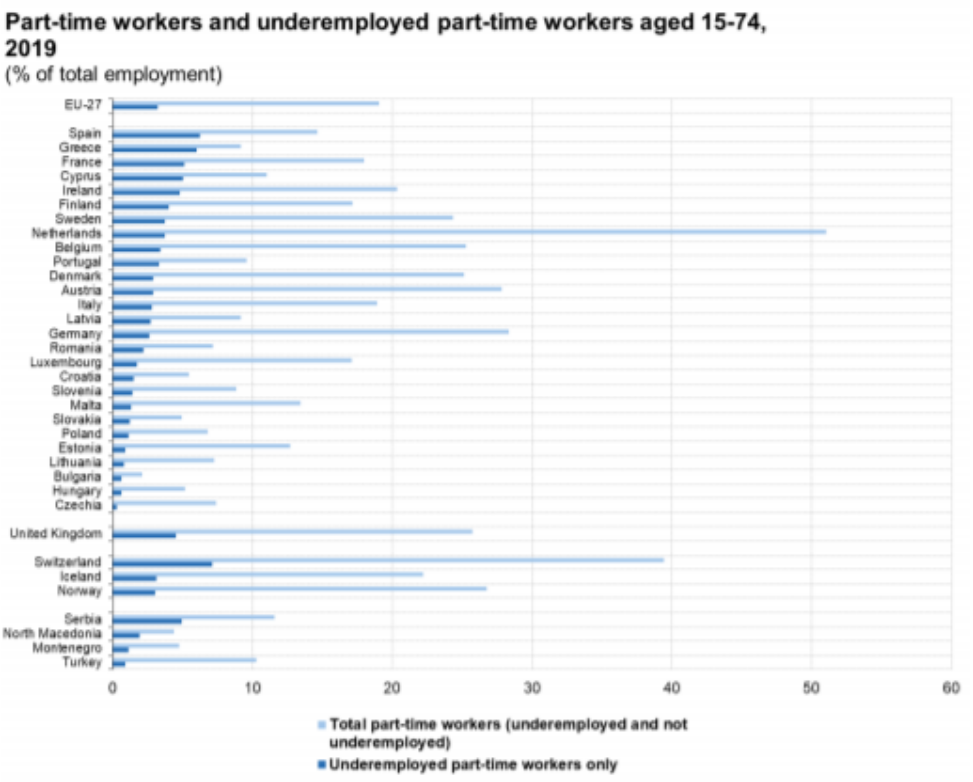
U 2019. godini, prosječan postotak zaposlenih osoba koje su radile noću je 5.2%. Slovačka je jedina zemlja s najvišim postotkom zaposlenih u noćnoj smjeni (15%), a slijede Sjeverna Makedonija (9.6%) i Malta (9.3%). Hrvatska, Poljska i Portugal imaju relativno nizak postotak zaposlenih u noćnoj smjeni – manje od 3%.

3.2 Povećanje nestandarnih oblika rada

Nestandarni oblici rada u posljednje su vrijeme u nesprestanom porastu, a smatra se da su to radni angažmani koji se ne odvijaju temeljem ugovora o radu na neodređeno vrijeme u punom radno odnosu. Jedan od najčešćih oblika koji se pojavljuje je rad na nepuno radno vrijeme koje se definira kao manje od 35 sati obavljenog rada tijekom tjedna. Radnici koji rade na nepuno radno vrijeme su obično mlađi od radnika koji su zaposleni na puno radno vrijeme. Najrašireniji je oblik zaposlenja među ženama, gdje žene čine 40% ukupne zaposlenosti od čega 57% njih radi skraćeno radno vrijeme. Najveći udio žena sa skraćenim radnim vremenom radi u Nizozemskoj, nordijskim zemljama, Indiji, Japanu, Nigeru i Švicarskoj. Marginalno radno vrijeme koje iznosi manje od 15 sati tjedno najviše je zastupljeno u Brazilu, Indiji i Njemačkoj, također s najvećim brojem žena. Razlog tome je što se taj oblik rada smatra pogodnim za usklađivanje poslovnog i obiteljskog života, pogotovo za one obitelji s djecom ili sa starijim članovima koji zahtjevaju skrb. Ovakav oblik rada i dalje se smatra nesigurnim zbog smanjenja socijalnih prava i radnih uvjeta kao što je to situacija u SAD-u, međutim, u Hrvatskoj radnici s nepunim radnim vremenom imaju sva prava kao što je mirovinsko osiguranje, zdravstveno osiguranje, plaćeni slobodni dani i bolovanje (Par. Bušelić, 2017., str. 124).

Grafikon 1 prikazuje postotak osoba koje rade skraćeno radno vrijeme gdje je svijetloplavom bojom označen ukupan broj osoba koje rade skraćeno radno vrijeme dok su tamnoplavom bojom označene osobe koje bi voljele raditi puno radno vrijeme ali ne mogu pronaći posao, odnosno, nemaju izbora nego raditi manje sati. Tako primjerice u Europskoj Uniji, od ukupnog postotka zaposlenih, njih 19% je zaposleno na skraćeno radno vrijeme. U Nizozemskoj je taj postotak najviši i iznosi 51% od čega je 7.3% bilo nevoljno zaposleno na skraćeno radno vrijeme, što je poprilično nisko obzirom da je prosjek u EU 16.9%. Nizozemska je jedina zemlja u EU čiji su radnici zadovoljni što rade mali broj sati. S druge strane, neke države bilježe visoki postotak radnika koji rade na nepuno radno vrijeme ali nevoljno. U Grčkoj je to 65.4% radnika, na Cipru 45.7%, u Španjolskoj 42.6% i u Portugalu 34.4%. Češka zato ima nizak postotak zaposlenih na nepuno radno vrijeme - 7.4%, od čega samo 4.4% onih koji nemaju izbora nego raditi skraćeno.

Grafikon 1. Postotak osoba koje rade skraćeno radno vrijeme u dobi od 15 do 74 godine, 2019. godina

Izvor: Eurostat (2020.) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/12449.pdf

3.3 Participacija žena na tržištu rada

Porast u broju žena na tržištu rada započeo je ranih 1960-ih godina u Australiji, Novom Zelandu, Nordijskim zemljama i u SAD-u. Ranih 1980-ih, Belgija, Grčka, Irska, Italija, Nizozemska, Meksiko, Šapnjolska i Turska imale su jednu od najnižih udjela participacije žena na tržištu rada sa manje od 40% ženske radne snage. Nagli porast u 2009. godini bilježile su Belgija, Irska, Nizozemska i Španjolska s udjelom većim od 50%, dok je Turska bilježila pad od 25%. Povijesno gledano, nordijske zemlje su uvijek imale najveću stopu participacije žena na tržištu rada i još uvijek su primjer svim ostalim zemljama.

Prema podacima OECD-a iz 2011. godine, Island je bio jedina zemlja sa 80% ženske aktivne radne snage u 2009. godini. U posljednjem desetljeću, udio žena na tržištu rada je prilično stabilan osim pada u SAD-u i Turskoj.

Tablica 1. Stopa participacije na tržištu rada, 2019 godina (u postotku)

	Stopa participacije na tržištu rada	
	Žene	Muškarci
Svijet	51.6	94.6
Središnja i Južna Azija	29.4	96.8
Latinska Amerika	64.5	94.1
Sjeverna Amerika i Europa	77.5	92.1
Južnoistočna Azija	72	94.5
Podsaharska Afrika	77.1	92.1
Zapadna Azija i Sjeverna Afrika	29.2	92.8

Izvor: izrada autora prema ILOSTAT, https://ilostat.ilo.org/topics/women/

Kao što je vidljivo u tablici 1, u 2019. polovica radno sposobnih žena (51.6%) sudjelovala je na globalnom tržištu rada, u usporedbi sa 94.6% muškaraca. Iako veće stope sudjelovanja ženske radne snage u razvijenim i zemljama u razvoju dovode do rodnih razlika koje su manje od globalnog prosjeka, jaz u nerazvijenim zemljama je više nego dvostruko veći od jaza u zemljama u razvoju. Najveće razlike postoje u središnjoj i južnoj Aziji, zapadnoj Aziji i sjevernoj Africi, gdje su stope sudjelovanja žena u 2019. bile do 60 bodova niže od stopa muškaraca. Ta nejednakost potaknuta je niskim stopama sudjelovanja žena u središnjoj i južnoj Aziji (29.4%), zapadnoj Aziji i sjevernoj Africi (29.2%).

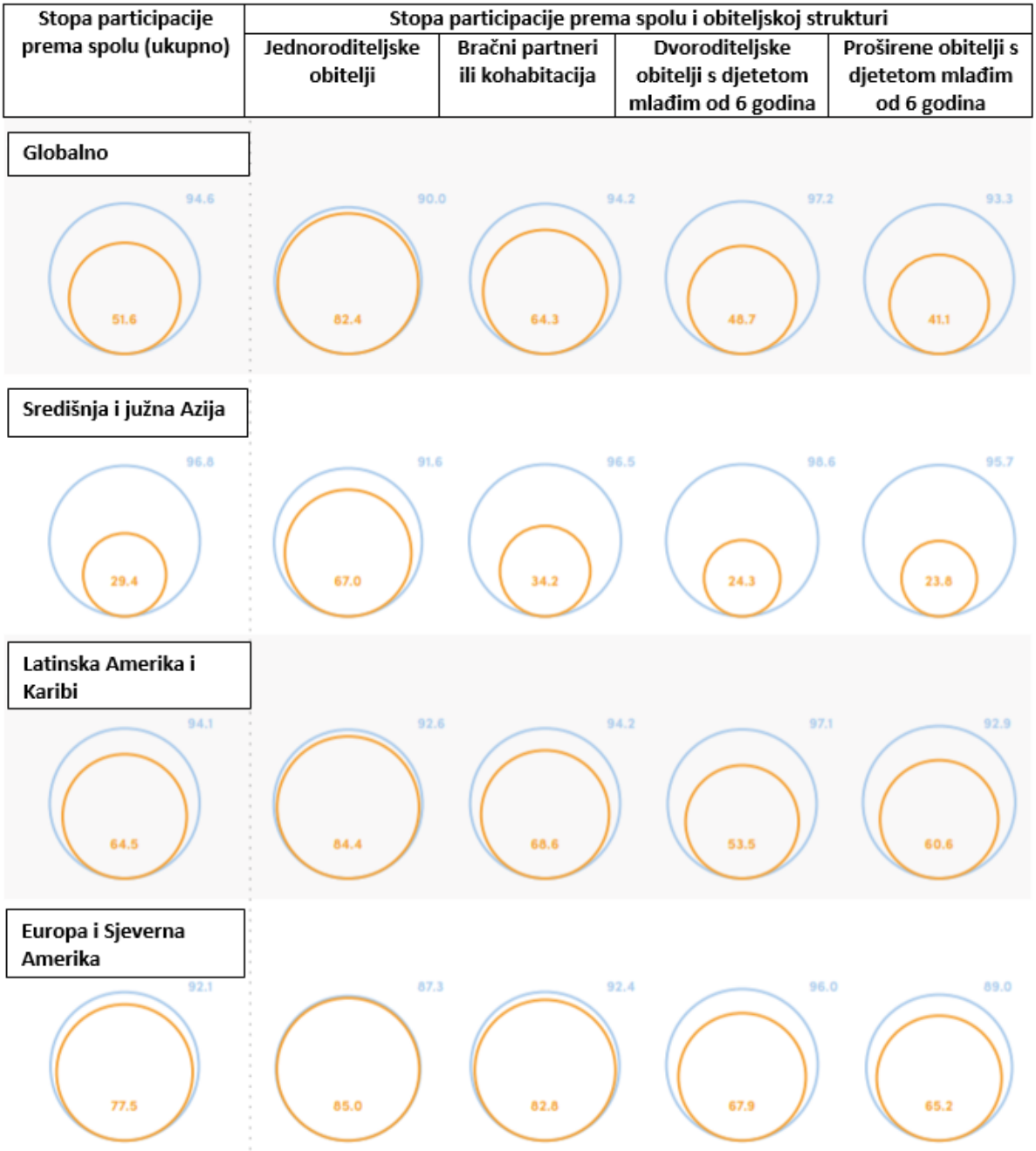
3.3.1 Participacija žena na tržištu rada ovisno o obiteljskoj strukturi

Prema Azcona i Bhat (2020., str. 5.-7.) muškarci imaju visoku stopu participacije na tržištu rada neovisno u kojem tipu kućanstva žive (slika 3). Ove promjene malo variraju ako se uspoređuju različite regije.

Za žene, s druge strane, situacija je potpuno suprotna. Općenito, žene u jednoroditeljskim obiteljima imaju više stope sudjelovanja na tržištu rada od ostalih žena u drugačijim obiteljskim strukturama. U slučaju djece, žene ostaju doma dok muškarci rade. Stoga žene odustaju od svoje ekonomske neovisnosti ako su majke u dvoroditeljskoj obitelji, ili preuzimaju i veću ekonomsku odgovornost ako su u jednoroditeljskoj obitelji. Prema podacima na razini svijeta, većina samohranih majki sa jednim djetetom koje ima manje od 6 godina bit će aktivna na tržištu rada, nasuprot majkama koje žive s partnerom i imaju dijete. Jednoroditeljske obitelji s ocem su rijetke stoga ni ne postoji dovoljno sakupljenih podataka kako bi se na njima stvorile pouzdane procjene.

Veći su izgledi za žene koje žive same da sudjeluju na tržištu rada nego one koje žive u bilo kojem drugom tipu obitelji. U podsaharskoj Africi, južnoistočnoj Aziji, Europi i Sjevernoj Americi i Karibima maksimalni promatrani regionalni jaz između stopa sudjelovanja u muškoj i ženskoj radnoj snazi kod pojedinaca koji žive sami je 10 postotnih bodova. U usporedbi s prosječnim razmakom od 20,4 postotna boda između muškaraca i žena svih tipova obiteljskih zajednica, to je malo. U srednjoj i južnoj Aziji te sjevernoj Africi i zapadnoj Aziji, gdje je stopa sudjelovanja ženske radne snage vrlo niska (prosječno oko 29%), procijenjena stopa sudjelovanja žena koje žive same iznosi 67,0% i 48,2%. U ovim regijama stope sudjelovanja muškaraca i žena na tržištu rada koji žive sami ostaju izrazito iskrivljene, ali manje nego u bilo kojoj drugoj vrsti domaćinstva. Tom ravnopravnijem sudjelovanju doprinosi činjenica da muškarci koji žive sami imaju niže stope sudjelovanja u radnoj snazi u svim regijama osim podsaharske Afrike i Oceanije. Jedno od objašnjenja za to mogu biti društvene norme koje podržavaju ulogu muškarca kao „hranitelja“ kada se vjenčaju i imaju djecu, što je poticaj sudjelovanju u radnoj snazi koji se ne nameće samohranim muškarcima.

Slika 3. Stopa participacije žena i muškaraca na tržištu rada (od 25 do 54. godine) prema regiji i obiteljskoj strukturi (postotak), 2019. godina

Stopa participacije prema spolu (ukupno)	Stopa participacije prema spolu i obiteljskoj strukturi			
	Jednoroditeljske obitelji	Bračni partneri ili kohabitacija	Dvoroditeljske obitelji s djetetom mlađim od 6 godina	Proširene obitelji s djetetom mlađim od 6 godina
Oceanija	58.7 / 54.9	66.6 / 51.2	68.2 / 56.1	57.6 / 52.3	56.3 / 55.0
Južnoistočna Azija	94.5 / 72.0	94.1 / 89.3	97.0 / 79.7	97.0 / 58.6	93.1 / 69.0
Podsaharska Afrika	92.1 / 77.1	93.9 / 91.8	96.2 / 77.0	96.1 / 79.4	84.6 / 72.7
Sjeverna Afrika i zapadna Azija	92.8 / 29.2	89.2 / 40.2	90.4 / 35.9	97.0 / 24.0	91.1 / 29.7

Izvor: izrada autora prema Azcona i Bhat (2020.) https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/the-impact-of-marriage-and-children-on-labour-market-participation

Legenda: Plava boja- muškarci; narančasta boja - žene

Analiza pokazuje da žene, za razliku od muškaraca, češće ostaju doma kada se udaju i imaju djecu, posebno malu djecu. Život zajedno s partnerom smanjuje sklonost žena da aktivno sudjeluju na tržištu rada. Ta je tendencija mnogo izraženija kada par ima najmanje jedno dijete mlađe od 6 godina, u svim regijama osim podsaharske Afrike. Žene koje žive s partnerom (u većini slučajeva u braku s muškarcem) manje će participirati na tržištu rada nego žene koje žive same (64,3% u odnosu na 82,4%). Za muškarce, život s partnerom povećava stopu participacije u usporedbi s muškarcima koji žive sami (94,2 % u odnosu na 90%).

Žene će rijetko biti dio aktivne radne snage ako je u braku ili kohabitaciji sa djetetom mlađim od 6 godina (48,7%) ili u proširenoj obitelji sa djetetom mlađim od 6 godina (41,1%). U proširenoj obitelji, žene često brinu i za starije članove obitelji što opet može odužiti njihovo vraćanje na tržište rada. S druge strane, stariji članovi obitelji ako su dobrog mentalnog i fizičkog zdravlja mogu sa ženom dijeliti kućanske obveze, što im omoguće sudjelovanje na tržištu rada.

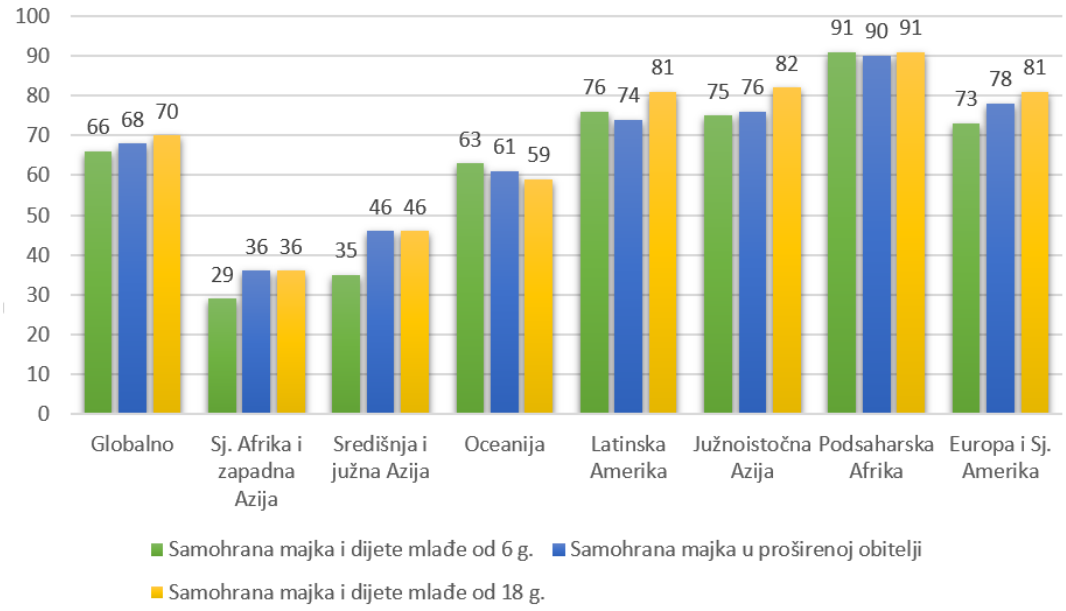
Prema najnovijim podacima, u proširenim obiteljima, ako je dijete mlađe od 6 godina majka ostaje doma, a ako je dijete starije, odnosno mlađe od 18 godina, stopa participacije žena na tržištu rada se povećava.

Samohrane majke imaju veću ili jednaku stopu participacije na tržištu rada u usporedbi sa majkom prosječne radne dobi (65,8% nasuprot 51,6%). To vrijedi za sve regije osim Europe i Sjeverne Amerike, gdje majke s djecom mlađom od 6 godina imaju 5 postotnih bodova manje šanse da sudjeluju u radnoj snazi nego majke prosječne radne dobi. Ove visoke stope participacije samohranih majki na tržištu rada reflektiraju ekonomski pritisak koji se stavlja da njih kako bi mogle uzdržavati sebe i svoju djecu.

Nadalje, ove niže stope participacije u Europi i Sjevernoj Americi zapravo prikazuju dostupnost naknada za uzdržavanje djece od države i /ili druge pravne zaštite koje nude određenu mjeru financijske sigurnosti za samohrane majke i njihovu djecu. U svim regijama osim Oceanije, samohrane majke s najmanje jednim djetetom mlađim od 6 godina imaju manje šanse da sudjeluju na tržištu rada nego one koje imaju jedno dijete mlađe od 18 godina.

Ovo je logično jer mlađa djeca i zahtjevaju više brige. Samohrane majke koje postanu dio proširene obitelji imaju puno veće šanse vratiti se na tržište rada jer imaju pomoć. Varijacije postoje ovisno o regiji kao što je vidljivo na grafikonu 2.

Garfikon 2. Stopa participacije samohranih majki na tržištu rada (od 25 do 54. godine) prema regiji, obiteljskoj strukturi i djeci (postotak), 2019. godina

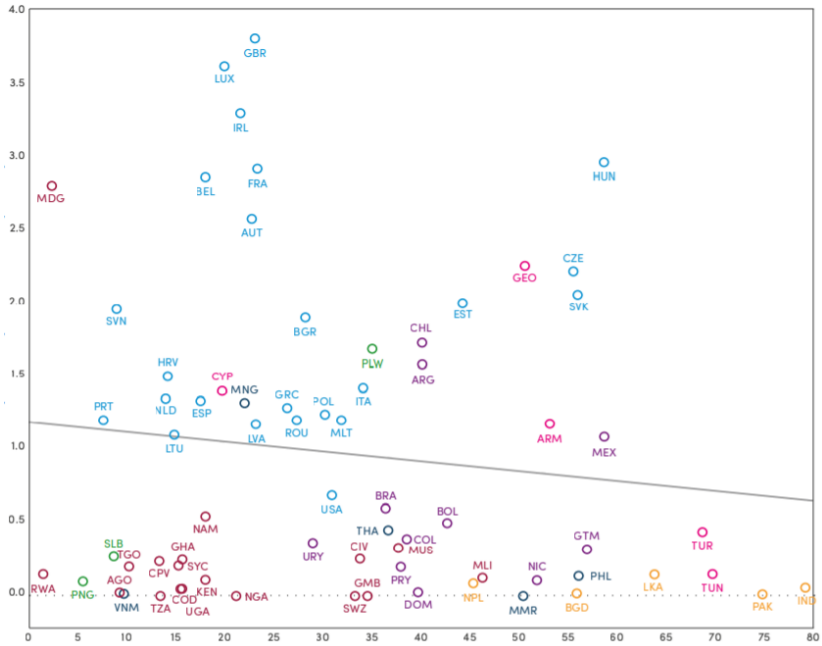
Izvor: izrada autora prema Azcona i Bhat (2020.) https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/the-impact-of-marriage-and-children-on-labour-market-participation

Najnoviji podaci (Azcona i Bhat, 2020., str. 8) pokazuju da djeca imaju najveći utjecaj na stopu participacije žena na tržištu rada, neovisno da li su one u bračnoj zajednici ili u kohabitaciji. Odgovornost prema djeci i kućanskim obvezama tradicionalno pada na žene dok osiguranje prihoda i dalje pada na muškarce. Broj djece kao i njihova starost, ključni su faktori koji utječu na sudjelovanje žena u radnoj snazi. Stoga prisutnost djeteta mlađeg od 6 godina smanjuje stopu participacije ženske radne snage neovisno da li je riječ o dvoroditeljskoj obitelji s djecom ili o proširenoj obitelji.

Stopa sudjelovanja muškaraca na tržištu rada se povećava nakon prvog djeteta, dok se nakon drugog ili trećeg djeteta smanjuje.

Zaključno, žene često prekidaju svoju karijeru kako bi se posvetile djeci i kućanstvu. Ovaj trend nije vezan uz određene regije već je isti u svim regijama svijeta. Obiteljska struktura ima posebno veliki utjecaj na to da li će žena sudjelovati na tržištu rada ili ne. Jedan od najboljih primjera su samohrane majke koje nemaju izbora nego financijski osigurati sebe i svoje dijete te još i brinuti o njemu. Iako u današnje vrijeme muškarci preuzimaju veći dio kućanskih obaveza i brigu o djeci, spolni jaz je i dalje prisutan. Daljnje ograničavanje participacije žena potpomaže neadekvatna podjela obiteljskih poslova i nekvalitetna i skupa skrb o djeci. Podaci za 71 državu na grafikonu 3, prikazuju povezanost između porasta javnih izdataka za socijalnu zaštitu o djeci i spolnog jaza na tržištu rada. Zemlje koje više izdvajaju za to područje, poput UK-a i Luksemburga, bilježe manje razlike u stopi participacije ovisno o spolu.

Grafikon 3. Javni rashodi (% BDP-a) za socijalnu zaštitu djece i spolni jaz na tržištu rada, 2019. godina

Izvor: Azcona i Bhat (2020.) https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/the-impact-of-marriage-and-children-on-labour-market-participation

3.4 Niske totalne stope fertiliteta

Prema sakupljenim podacima Ujedinjenih Naroda (2017.), stope fertiliteta su se smanjile u posljednjih šest desetljeća u cijelome svijetu kao što je i vidljivo iz tablice 2.

Tablica 2. Totalna stopa fertiliteta od 1950. do 2015. godine

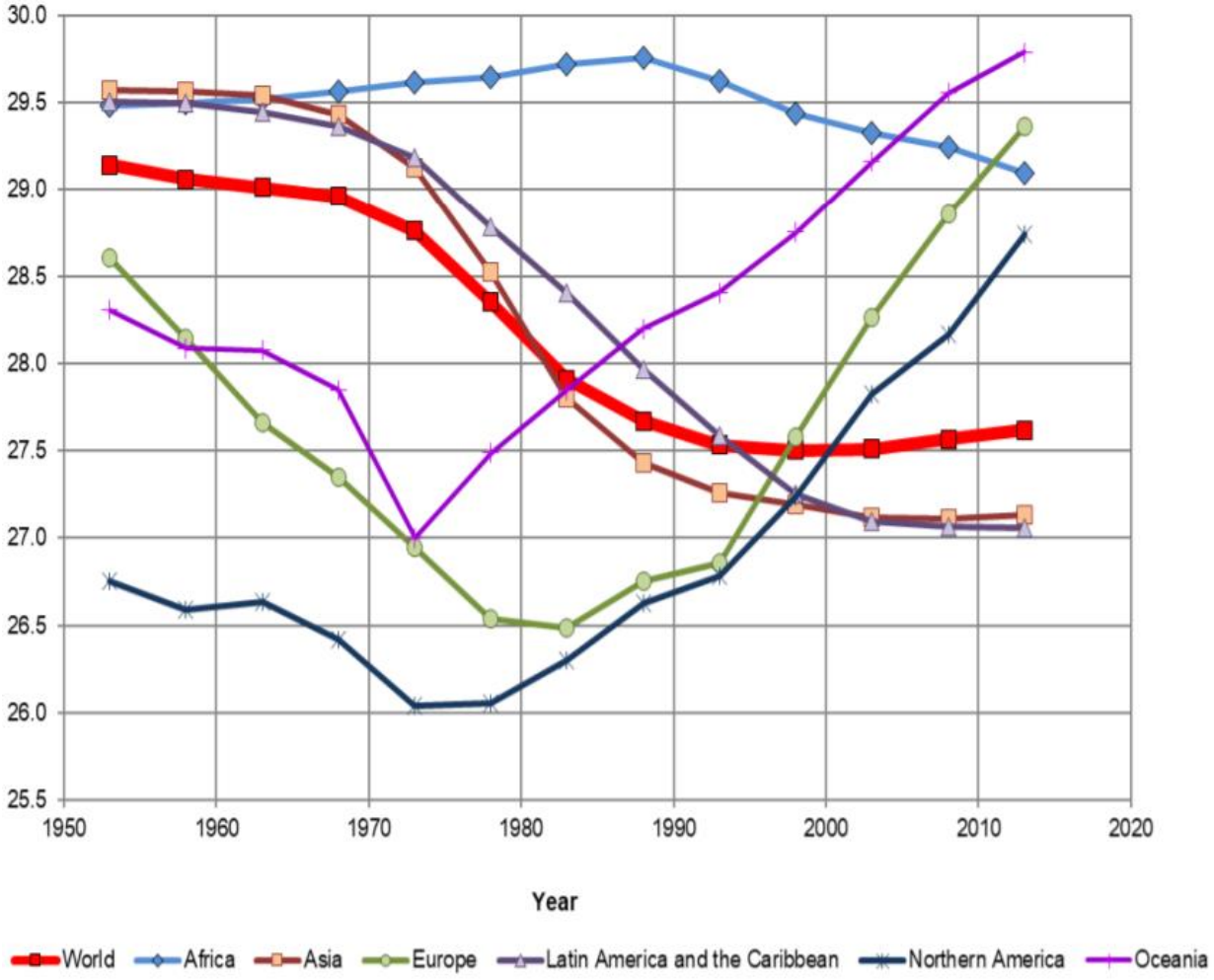
TOTALNA STOPA FERTILITETA				
	1950-1955	1970-1975	1990-1995	2010-2015
SVIJET	5.0	4.5	3.0	2.5
AFRIKA	6.6	6.7	5.7	4.7
AZIJA	5.8	5.1	3.0	2.2
EUROPA	2.7	2.2	1.6	1.6
LATINSKA AMERIKA	5.9	5.0	3.0	2.2
SJEVERNA AMERIKA	3.4	2.0	2.0	1.9
OCEANIJA	3.8	3.2	2.5	2.4

Izvor: izrada autora prema UN-u (2017.)
https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Feb/un_2015_worldfertilityreport_highlights.pdf

Totalna stopa fertiliteta na svjetskoj razini više ne iznosi 5 novorođene djece po ženi (između 15 i 49 godina) kao 1950-ih godina, već 2,5 novorođene djece po ženi. Ovaj trend smanjenja se nastavlja i dalje. Afrika je jedini kontinent koji bilježi tako visoke totalne stope fertiliteta, prosječno 4,7 novorođene djece po ženi od 2010. do 2015. godine. Azijski prosjek je prije 60 godina bio visok i iznosio je 5,8 novorođene djece po ženi, dok sada iznosi samo 2,2. Malo višu prosječnu stopu ima Oceanija, sa 2,4 novorođene djece po ženi a 2,2 bilježi Latinska Amerika. Europa i Sjeverna Amerika oduvijek su imali najniže totalne stope fertiliteta. Prije 60 godina za Europu su iznosile 2,7 a za Ameriku 3,4. Danas se u Europi rodi 1,6 djece po ženi a u Americi 1,9 djece po ženi.

Pored sve niže totalne stope fertiliteta, svjedočimo kasnijem stupanju žena u brak ali i odgađanje prvog djeteta kako bi se posvetile obrazovanju ili poslu. Grafikon 4 prikazuje trendove u srednjoj dobi u rađanju djeteta, na svjetskoj razini i po kontinentima.

Grafikon 4. Srednja dob u rađanju djeteta od 1950. do 2015. godine

Izvor: UN (2015.)
https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Feb/un_2015_worldfertilityreport_highlights.pdf

Srednja dob u rađanju djeteta ili MAC (eng. mean age at childbearing) se u posljednjih 60 godina spustila sa 29.1 na 27.5 godina. Trendovi u Aziji i Latinskoj Americi prate trendove na svjetskoj razini. Početkom 1970-ih, MAC pada vrlo naglo, posebice u Aziji. Međutim, nakon 1990-ih, pad se usporio i prosječna dob je ostala oko 27 godina za oba kontinenta. MAC u Europi, Sjevernoj Americi i Oceaniji pada tijekom 1970-ih i bilježi najnižu dob od 26 godina za Sjevernu Ameriku. Primjerice u Europi, MAC je pao sa 28.6 godina na 26.5 1980-ih da bi naglo rastao idućih 30 godina do 29.4 godine.

Europa ima najvišu srednju dob za rađanje prvog djeteta pored Oceanije, čiji MAC iznosi 29.8. Afrika se razlikuje od ostalih kontinenata i posljednjih 60 godina je relativno stabilna po pitanju srednje dobi za rađanje. MAC u Africi je uvijek bio iznad 29 godina iako se nakon 1990-ih godina bilježi lagani pad. Prema ovoj analizi, trendovi u fertilitetu od 1950. do 2015. godine opadaju i prognozira se daljnji pad u svima zemljama svijeta u idućih 30 godina. Niske stope karakteristične su za visoko i srednje razvijene zemlje u Europi i Sjevernoj Americi. Slični trendovi očekuju se i u nisko razvijenim zemljama na području Afrike i Azije.

Bloom i sur. (2009., str. 79.-101.) su u svom istraživanju zaključili da je utjecaj fertiliteta na participaciju ženske radne snage najveći od 20 do 39 godine. Što su više totalne stope fertiliteta to je stopa participacija žena na tržištu rada niža čak i u srednjoj dobi. Svakim rođenjem djeteta stopa participacije ženske radne snage se smanjuje od 10 do 15 postotnih bodova u grupi od 25 do 39 godina i od 5 do 10 postotnih bodova u grupi između 40 i 49 godina.

Doepke i Tertilt (2016., str. 1790.-1803.) su došli do saznanja da postoji pozitivna korelacija između stopa fertiliteta i stope participacije žena na tržištu rada u industrijaliziranim zemljama. Što bi značilo da OECD zemlje sa najvišim stopama fertiliteta (SAD, Francuska i Skandinavske zemlje) imaju i visoke stope participacije žena, dok zemlje s niskim stopama fertiliteta (Italija i Španjolska) imaju i niže stope participacije žena na tržištu rada. Ova povezanost se objašnjava time da zemlje s višim stopama fertiliteta i participacijom žena su visoko razvijene zemlje koje nude kvalitetnije, jeftinije i bolje usluge za brigu o djecu te se ženama i puno lakše omogućava da ostanu doma s djecom. Još jedno objašnjenje je da žene danas žele imati i djecu i karijeru, a na mjestima gdje se obiteljski i poslovni život može lako kombinirati imat će visoke stope fertiliteta i stope participacije žena na tržištu rada.

Još jednu zanimljivu povezanost otkrili su Da Rocha i Fuster (2006., str. 1187-1217) pomoću kvantitativnog modela. Zemlje gdje su stope nezaposlenosti visoke i gdje postoji određen stupanj prijetnje od gubitka zaposlenja, žene se manje odlučuju na rad ali i često odgađaju rođenje prvog djeteta. Slično tome, Erosa (2010., str. 742.-752) zaključuje da

adekvatna obiteljska politika može povećati i stope fertiliteta i stopu participacije žena na tržištu rada.

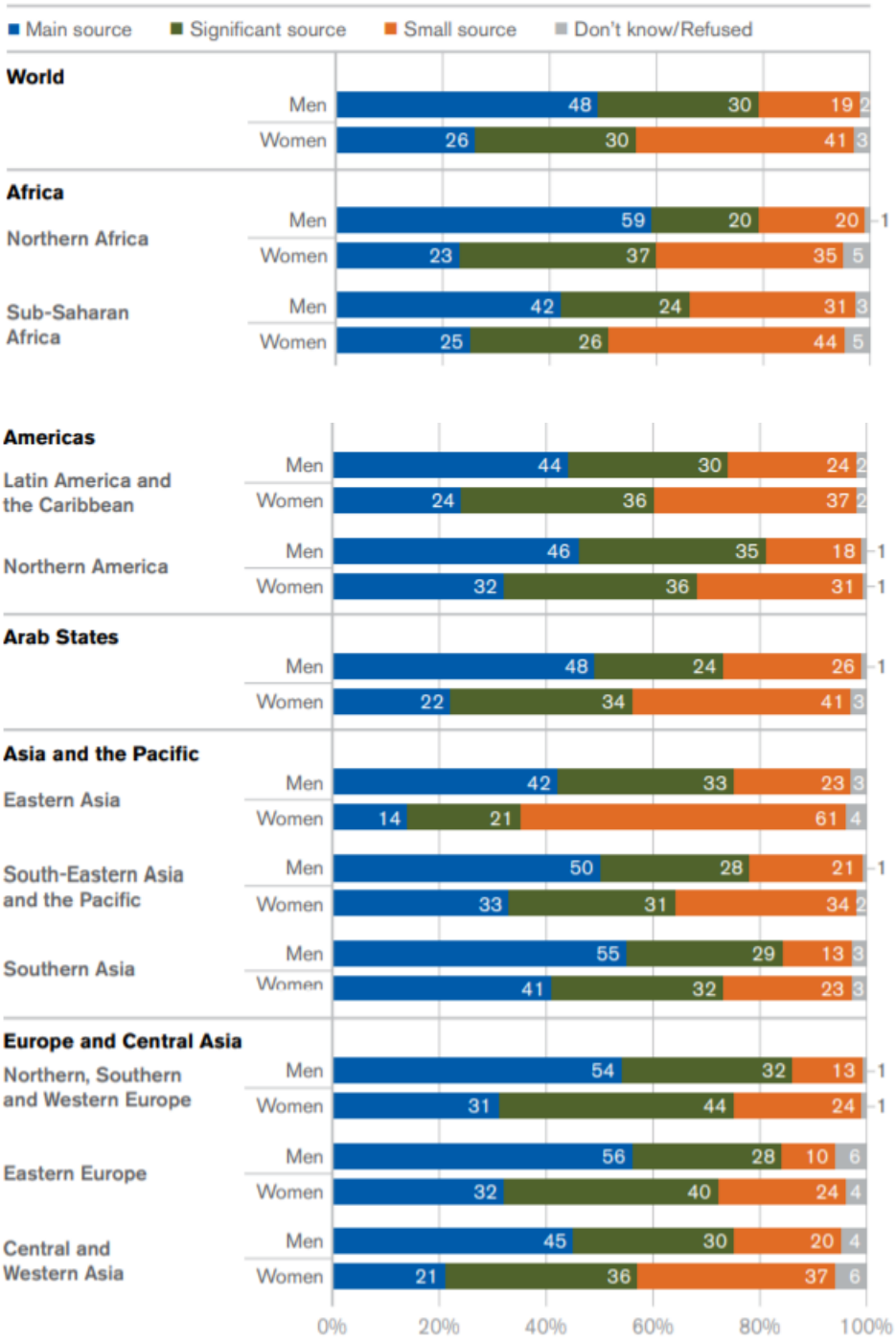
Nadalje, kulturna očekivanja su ključan segment za određivanje uloga majki i očeva u odgoju djece. Doepke i Kindermann (2015., str. 3033) prikazuju rezultate za države Europe gdje se sa izrazito niskim stopama fertiliteta, žene suočavaju sa disproporcionalno visokim dijelom odgovornosti za brigu o djeci. Stoga će fertilitet biti niži a istovremeno velika populacija majki neće biti u mogućnosti raditi zbog brige o djeci.

3.5 Razlike u plaćama između žena i muškaraca

Tijekom 20. stoljeća, rast plaća žena se naglo povećava ali i dalje postoje očite razlike u plaći između muškaraca i žena. Početkom 20. stoljeća, žene su zarađivale manje od polovice zarade muškaraca. 1950-ih godina, taj odnos je iznosio 65% da bi opet pao 1960-ih i 1970-ih godina ali nakon toga kontinuirano raste (Doepke i Tertilt, 2016., str. 1799.-1801.).

Prema Ray i sur. (2017.), 365 milijuna radno sposobnih žena je bilo manje od muškaraca na tržištu rada u plaćenim poslovima, odnosno, 706 milijuna žena naspram 1.1 milijarde muškaraca. Veliki broj tih žena radi u sektorima koji se smatraju „ženskim poslovima“ a karakteriziraju ih niske plaće, lošiji uvjeti rada i ograničene mogućnosti za napredovanjem. Promatrajući svjetsku razinu (grafikon 5), većina zaposlenih žena tvrdi da je ono što zarađuju značajan izvor (30%) ili glavni izvor (26%) prihoda njihovog kućanstva. Međutim, i dalje je vjerojatnije da muškarci prijave da su „hranitelji“ u kućanstvu. 48% muškaraca koji su zaposleni kažu da je njihova plaća glavni izvor prihoda u kućanstvu za razliku od 26% žena. Čak 41% žena će reći da je njihova plaća mali izvor prihoda u kućanstvu, dok će to isto reći samo 19% muškaraca.

Grafikon 5. Plaća je glavni izvor, značajan izvor ili mali izvor prihoda kućanstva, 2016. godina

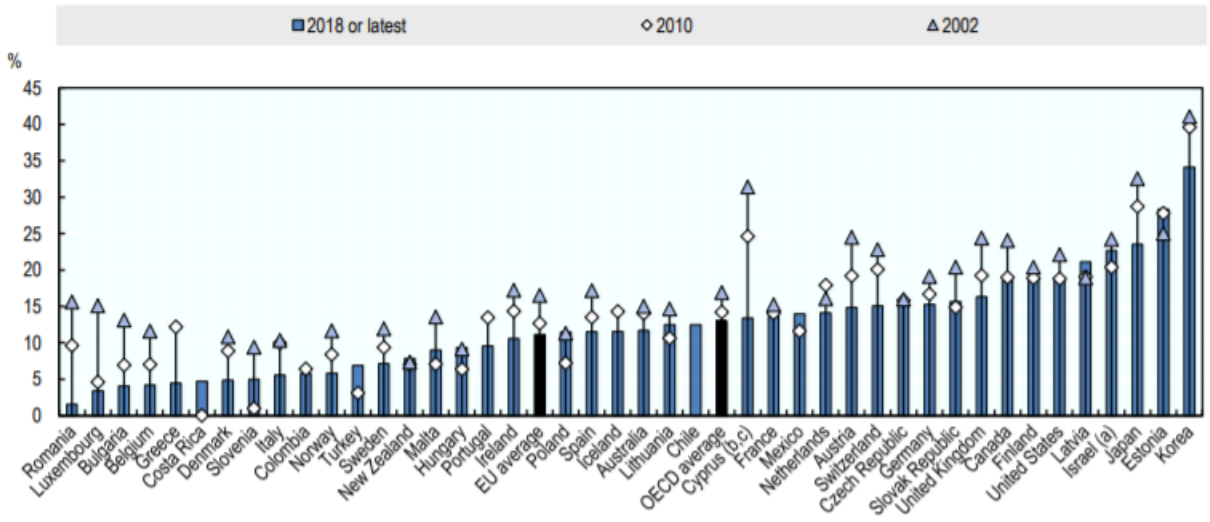
Izvor: Ray i sur. (2017.) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_546256.pdf

Ovaj obrazac vrijedi u svakom dijelu svijeta, osim u istočnoj Aziji. U ovoj podregiji većina zaposlenih žena (61%) svoju plaću vidi kao mali izvor prihoda, a samo 35% kao značajan izvor prihoda za njihova kućanstva. Samo 23% muškraca vidi svoju plaću kao malen izvor prihoda u toj regiji. 32% žena u razvijenim zemljama promatra svoju plaću kao mali izvor prihoda dok su ti postoci viši kod žena iz nerazvijenih zemalja (44%) ili zemalja u razvoju (42%).

Razlika u plaćama između žena i muškaraca iznosi 23%, ili drugim riječima, žene zarađuju 77% onoga što zarade muškarci. Ove razlike ne ovise o ekonomskom razvoju zemlje jer tada države sa visokim BDP-om po glavi stanovnika ne bi imale značajne razlike u plaćama između spolova. Razlike u obrazovanju, iskustvo, godine i prekidi u karijeri imaju svoj utjecaj na razlike u plaćama između muškaraca i žena, dok i dalje najznačajniji utjecaj ima diskriminacija žena. Prema prognozama, trebat će više od 70 godina da te razlike u potpunosti nestanu. Zaposlene majke imaju općenito niže plaće u usporedbi sa ženama bez djece a značajno niže od očeva iz sličnih obiteljskih struktura i karakteristikama zaposlenja (Ray i sur., 2017., str. 59.).

U Europskoj Uniji u 2018. godini razlike u plaćama su bile najveće u Estoniji (22.7%), Češkoj (20.1%), Njemačkoj (20.9%), UK-u (19.9%), Austriji (19.6%) i Slovačkoj (19.4%) a najmanje u Sloveniji (8.7%), Poljskoj (8.8%), Belgiji (6%), Italiji (5%), Luksemburgu (4.6%) i Rumunjskoj (3.0%). U Hrvatskoj razlika iznosi 10.5%. Manje razlike u pojedinim zemljama ne označavaju nužno i veću jednakost između muškaraca i žena jer manja razlika može biti rezultat niže stope participacije žena na tržištu rada a veća razlika zbog velikog broja žena koje imaju skraćeno radno vrijeme. Prosječno žene odrade više sati rada jer obavljaju i kućanske poslove te brinu o djeci za što nisu plaćene. Muškarci zato više sati provedu obavljajući one poslove za koje i dobivaju naknadu. U EU, 31.3% žena radi skaćeno za razliku od 8.7% muškaraca (Eurostat, 2018).

Grafikon 6. Razlike u plaćama između spolova u 2002., 2010. i 2018. godini

Izvor: OECD Family Database, oe.cd/fdb

Grafikon 6 prikazuje razlike u plaćama između muškaraca i žena u OECD zemljama u 2002., 2010., i 2018. godini. Razlike u plaćama u 2018. godini, kreću se od visokih 34,1% u Korei do niskih 3,4% u Luksemburgu. Prosjek OECD-a iznosi 13%. Istočnoazijske zemlje Japan i Korea prednjače u razlici u plaćama između spolova. Najmanje razlike su u zapadnoeuropskim zemljama (Belgija i Luksemburg), južnoeuropskim zemljama (Grčka i Italija), nordijskim zemljama (Danska i Norveška) i zemljama Latinske Amerike (Costa Rica i Columbia). Između 2002. i 2018. godine, razlika u plaćama se smanjila u 26 od 30 OECD država, gdje Austrija, Japan, Luksemburg i Ujedinjeno Kraljevstvo bilježe najveći pad od 8 postotnih bodova. Latvija i Estonija, s druge strane, bilježe povećanje u razlici od 2 postotna boda. Zaključno, prosjek OECD-a pao je između 2002. i 2010. godine za 2,7 postotna boda a od 2010. i 2018. godine za 1,2 postona boda.

4. Obiteljska politika

Iako je uloga obitelji u društvu prepoznata svugdje u svijetu kao iznimno bitna, potrebno ju je potkrijepiti sveobuhvatnim i učinkovitim obiteljskim politikama. Obiteljske politike definiraju se kao vladine aktivnosti koje su namijenjene potpori obitelji i jačanju obiteljskih odnosa a obuhvaćaju pravne aspekte roditeljstva, nasljedstva, pokrivenost vjenčanih ili izvanbračnih partnera i djece u zdravstvenim i socijalnim sustavima i slično. Povećanje strukturalne raznolikosti suvremenih obitelji i pad u stopama fertiliteta tijekom posljednja tri desetljeća preusmjerili su javni i politički interes na politike koje se odnose na stvaranje obitelji, podršku različitim obiteljskim strukturama te na probleme s rađanjem djece (Thévenon i Neyer, 2014., str. 2). Države u obiteljskoj politici djeluju tako što koriste 3 instrumenta koji se mogu podijeliti na novac, vrijeme i usluge. Novac simbolizira razne naknade koje se daju obiteljima poput dječjih doplataka, poreznih olakšica, naknada za vrijeme porodnih ili roditeljskih dopusta. Vrijeme označava dopuste koje roditelji koriste za skrb o novorođenoj djeci ili njegu bolesnog djeteta. Pod usluge se podrazumijevaju organizirane skrbi za djecu kao što su jaslice, vrtići, dodatni boravak u školi. Koliko će i u kojoj mjeri država koristiti ove instrumente ovisi ponajviše o različitim tradicijama socijalnih i obiteljskih politika (Bouillet, Bračič-Ružić, Zrinščak, 2002., str. 8).

U svom radu, Thévenon i Neyer (2014., str. 2.-5.) opisuju državne razlike i sličnosti u kreiranju obiteljskih politika u OECD zemljama:

- Nordijske zemlje (Danska, Finska, Island, Norveška i Švedska) pružaju sveobuhvatnu podršku zaposlenim roditeljima s djecom mlađom od 3 godine kombinacijom izdašnog dopusta nakon rođenja djeteta i široko dostupnih usluga čuvanja djece.

- Zemlje engleskog govornog područja (Irska, Ujedinjeno Kraljestvo, Australija, Novi Zeland i jednim dijelom Kanada i SAD) pružaju mnogo manje podrške u vremenu i uslugama zaposlenim roditeljima s djecom, dok je, s druge strane, financijska podrška izdašnija ali prvenstveno usmjerena na obitelji s niskim prihodima i djecu predškolskog uzrasta.

Svaka država nudi drugu razinu potpore, a Kanada i SAD zaostaju za ostalima.

- Zapadne i istočnoeuropske zemlje tvore heterogenu skupinu koje zauzimaju posredni položaj između nordijskih i anglofonskih zemalja. Općenito su usredotočene na izdavanje financijske pomoći, dok je potpora obiteljima s djecom do tri godine ograničenija. Francuska se izdvaja od ostalih kontinentalnih zemalja zbog relativno visokih izdavanja za obitelji s djecom i jače potpore zaposlenim ženama u usklađivanju posla i obitelji. Zemlje u južnoj Europi karakterizira ograničena podrška roditeljima u radnom odnosu, niske novčane naknade i niski javni izdatci za usluge čuvanja djece.

Još jedna poznata tipologija (Puljiz, 1999.) obiteljskih politika koja u središte stavlja ulogu hranitelja obitelji, razvila je autorica J. Lewis 1994. godine. Ona razlikuje tri tipa obiteljske politike:

- Prvi je čvrsti tip muškog hranitelja koja se provodi u Velikoj Britaniji i Irskoj, a bliska mu je i Njemačka. Slika žene u društvu se promatra kroz ulogu supruge i majke koja ovisi o plaći muža (hranitelja), odnosno ona je uzdržavana članica obitelji koja, ako se i zapošljava, pretežito odrađuje poslove na pola radnog vremena kako bi posvetila dovoljno vremena i podizanju djece. Međutim, ovaj oblik zaposlenosti je nesiguran i pogoduje poslodavcima i nema pravnu zaštitu kao u nordijskim zemljama. U takvim zemljama usluge za obitelj i djecu su slabo razvijene što i sprječava povećanje stope partcipacije žena na tržištu rada.

- Tip obiteljske politike modificiranog muškog hranitelja prisutna je u Francuskoj gdje je velik broj žena s djecom ili bez djece zaposlena na puno radno vrijeme. Ovaj oblik obiteljske politike pogodan je za žene koje su i zaposlenice i majke. Žene koje imaju djecu dobro su zaštićene i transfer dohotka je ravnopravniji, što znači da država isplaćuje izdašne naknade za kompenzaciju troškova djece. Upravo zato jer ovaj tip obiteljske politike zahtjeva visoke državne izdatke, nije provediva u siromašnim zemljama.

- Posljednji tip je obiteljska politika dvaju hranitelja ili mekog muškog hranitelja. Ovaj oblik je karakterističan za Švedsku i ostale nordijske zemlje. Država i u ovom slučaju podržava ženu kao radnika i majku samo se veće značenje pridaje uslugama nego trensferima. Podržava se kombiniranje plaćenog rada i neplaćenog obiteljskog rada. Iako se žene više zapošljavaju u slabije plaćenim poslovima, nordijske zemlje su najviše napredovale u povećanju stopa participacije žena na tržištu rada i stvaranja ugodnog socijalnog okruženja za stvaranje obitelji.

4.1 Povijesni pregled

Iako sada sve razvijene zemlje imaju neki oblik instrumenata i mjera obiteljske politike koje provode, put usvajanja tih politika se razlikovao u svakoj zemlji. Sredinom 19. stoljeća, regulirali su se radni uvjeti u industrijaliziranim zemljama s posebnim naglaskom na rad žena. Švicarska i Velika Britanija su bile prve zemlje koje su 1840-ih izdale ograničenja za ženski rad u smjenama. Nakon toga je i SAD propisao maksimalan broj sati rada za žene, a zapadnoeuropske zemlje ograničile su rad žena u braku u određenim profesijama. Zatim se uvodi uglavnom neplaćeni porodni dopust u Njemačkoj, Švedskoj, Austriji, Belgiji, Nizozemskoj, Danskoj i Švicarskoj a početkom 20. stoljeća i u Francuskoj, Ujedinjenoj Kraljevini, Italiji, Španjolskoj i Grčkoj. 1919. godine, Međunarodna organizacija rada zagovarala je majčinska prava na 12 tjedana odsustva s posla u vrijeme rođenja djeteta, u kombinaciji sa zaštitom posla i djelomičnom novčanom potporom. Iako je rodiljni dopust ratificiran u većini zemalja članica, zaštita posla i dohotka postala je norma tek puno kasnije u 20. stoljeću (Olivetti i Petrongolo, 2017., str. 207.-209.).

1950-ih, obiteljska politika u cijeloj Europi isticala je tradicionalne rodne uloge i štitila žene kao supruge i majke. Tijekom Drugog svjetskog rata žene su radile u sektorima gdje dominiraju muškarci poput proizvodnje i vojne industrije, ali ipak su se zakoni u obiteljskoj politici krojili kako bi potvrdili ženske uloge u kućanstvu.

Kasnih 1960-ih i 1970-ih naglo su porasle stope ženske participacije na tržištu rada što je dovelo do veće potražnje za rodiljnim dopustom. Visoko razvijene države kombinirale su rodiljne dopuste, zaštitu radnog mjesta i novčane naknade tijekom prekida u zaposlenju. Švedska je primjerice bila prva država 1974. godine predstavila roditeljski dopust od 6 mjeseci kojeg dijele majke i očevi, dok su ostale zemlje tek uvodile „roditeljski dopust“. SAD je zaostajao za tim svjetskim trendovima. Unatoč postojanju zakona o jednakoj plaći (1963.) i zakona o rodiljnom dopustu u nekoliko država, jedini zakon donesen na saveznoj razini je bio Zakon o diskriminaciji u trudnoći (1978.) koji zabranjuje neravnopravan tretman trudnica.

Prava na roditeljski dopust uvedena su 1993. godine, čime se omogućilo zaposlenicima, koji ispunjavaju uvjete, do 12 tjedana neplaćenog dopusta za trudnoću i njegu novorođenčadi. 1996. godine, Direktiva EU o roditeljskom dopustu ratificirala je prava na najmanje tri mjeseca roditeljskog dopusta za njegu djeteta te se poticalo ravnopravnije sudjelovanje roditelja o brizi o djeci. Direktivom o roditeljskom dopustu iz 2010. godine, dodatno su produžena prava na dopust na četiri mjeseca. Iako su rodiljni ili roditeljski dopust u povijesti bili najvažnija dimenzija obiteljskih politika, uvođenje prava na dopust često su, s dugim i različitim zakašnjenjima, slijedile i druge politike prilagođene obitelji, poput javne ili subvencionirane skrbi o djeci, rad sa skraćenim radnim vremenom ili fleksibilnost radnog vremena. Obrazloženje ovih politika često je bilo poticanje stopa fertiliteta uz ograničavanje karijerne kazne majčinstva (Olivetti i Petrongolo, 2017., str. 207.-209.).

4.2 Obiteljska politika u EU i OECD zemljama

Istraživanje UNICEF-a 2019. godine bavi se obiteljskim politikama u 41 zemlji sa visokim i srednjim dohotkom koristeći četiri pokazatelja na razni zemlje: trajanje plaćenog dopusta dostupno majkama, trajanje plaćenog dopusta za očeve, udio djece mlađe od tri godine u dječjim vrtićima i udio djece u dobi između tri i obvezne školske dobi u vrtićima ili predškolskim centrima. Rezultati su prikazani u tablici 3.

Tablica 3. Obiteljska politika u EU i OECD zemljama (2016.)

		Paid leave available to mothers (weeks, full-rate equivalent)		Paid leave reserved for fathers (weeks, full-rate equivalent)		Childcare enrolment, under 3 (%)		Childcare enrolment, between age 3 and school age (%)		Average rank
Rank	Country	Weeks	(Rank)	Weeks	(Rank)	%	(Rank)	%	(Rank)	
1	Sweden	35	(17)	10.9	(4)	51	(5)	97	(3)	7.25
2	Norway	45	(11)	9.8	(6)	52	(4)	90	(14)	8.75
3	Iceland	16	(30)	7.8	(7)	65	(2)	99	(1)	10.00
4	Estonia	85	(1)	2.0	(18)	30	(16)	93	(8)	10.75
5	Portugal	20	(25)	12.5	(3)	50	(7)	92	(11)	11.50
6	Germany	43	(12)	5.7	(10)	33	(13)	92	(12)	11.75
6	Denmark	27	(20)	1.1	(22)	70	(1)	96	(4)	11.75
8	Slovenia	48	(9)	2.6	(16)	40	(10)	90	(13)	12.00
9	Luxembourg	26	(21)	10.4	(5)	51	(6)	87	(17)	12.25
10	France	19	(26)	5.6	(11)	49	(8)	94	(6)	12.75
11	Austria	51	(8)	6.9	(8)	21	(22)	89	(15)	13.25
12	Finland	41	(14)	5.7	(9)	33	(13)	84	(19)	13.75
13	Belgium	13	(33)	5.0	(12)	44	(9)	99	(2)	14.00
14	Spain	16	(27)	2.1	(17)	39	(11)	95	(5)	15.00
15	Netherlands	16	(27)	0.4	(29)	53	(3)	94	(7)	16.50
16	Lithuania	62	(4)	4.0	(14)	15	(26)	78	(23)	16.75
16	Hungary	72	(2)	1.0	(23)	16	(24)	87	(18)	16.75
16	Latvia	53	(6)	1.1	(21)	28	(20)	82	(20)	16.75
19	Italy	25	(22)	0.4	(29)	34	(12)	93	(10)	18.25
20	Bulgaria	65	(3)	1.7	(20)	13	(27)	75	(25)	18.75
20	Romania	48	(10)	4.7	(13)	17	(23)	61	(29)	18.75
22	Croatia	39	(15)	2.9	(15)	16	(24)	51	(31)	21.25
23	Poland	42	(13)	2.0	(18)	8	(29)	61	(28)	22.00
24	Czech Republic	53	(7)	0.0	(33)	5	(30)	81	(21)	22.75
25	Malta	16	(29)	0.2	(32)	31	(15)	88	(16)	23.00
26	Slovakia	54	(5)	0.0	(33)	1	(31)	77	(24)	23.25
27	Ireland	9	(37)	0.0	(33)	29	(18)	93	(8)	24.00
28	United Kingdom	12	(34)	0.4	(28)	29	(19)	73	(26)	26.75
29	Cyprus	14	(32)	0.0	(33)	25	(21)	79	(22)	27.00
30	Greece	23	(24)	0.4	(29)	9	(28)	56	(30)	27.75
31	Switzerland	8	(38)	0.0	(33)	30	(17)	66	(27)	28.75
	Japan	36	(16)	30.4	(1)					
	Republic of Korea	25	(23)	17.2	(2)					
	Chile	30	(18)	1.0	(23)					
	Canada	27	(19)	0.0	(33)					
	Mexico	12	(35)	1.0	(23)					
	Turkey	11	(36)	1.0	(23)					
	Israel	14	(31)	0.0	(33)					
	Australia	8	(40)	0.8	(27)					
	New Zealand	8	(39)	0.0	(33)					
	United States	0	(41)	0.0	(33)					

Izvor: UNICEF (2016.), https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/Family-Friendly-Policies-Research_UNICEF_%202019.pdf

Prva tri mjesta zauzimaju Švedska, Norveška i Island, a prednjače po tjednima roditeljskog dopusta za očeve (10.9; 9.8; 7.8) i prema udjelu djece mlađe od 3 godine u dječjim vrtićima (97; 90; 99). Norveška (45) nudi dulji roditeljski dopust za majke nasuprot Islanda i Švedske (16; 35). Jedine zemlje na dnu ljestvice su Grčka, Cipar i Švicarska, dok je SAD jedina OECD zemlja bez nacionalnog plaćenog rodiljnog ili roditeljskog dopusta. Češka, Poljska i Slovačka nude izdašnu financijsku potporu za rodiljni dopust kao i Ćile i Kanada. S druge strane, ove dvije zemlje nude dopust za očeve samo do jednog tjedna. Japan i Korea zato imaju najizdašnije dopuste za očeve od 17 do 30 tjedana, međutim, u praksi se tek nekolicina odlučuje za njih. Zanimljivo da zemlje koje imaju kraći dopust za majke ali dulje dopuste za očeve, imaju više djece u dječjim vrtićima.

Iznos plaćenog dopusta za majke uvelike varira među najbogatijim zemljama svijeta. Estonija nudi majkama protuvrijednost od 85 tjedana plaćenog rodiljnog i roditeljskog dopusta dok Mađarska nudi ekvivalent od 72 tjedna. Na drugom kraju ljestvice, Australija, Irska, Novi Zeland i Švicarska nudile su manje od 10 tjedana. Plaćeni porodiljni dopust, koji obično započinje neposredno prije poroda, obično je kratak, u prosjeku 18 tjedana za OECD i 22 tjedna EU. Roditeljski dopust, koji obično slijedi nakon rodiljnog dopusta, duži je, ali slabije plaćen. Čak i zemlje s najdužim dopustom ne nude ženama potpunu zamjenu plaće za ukupno trajanje dopusta.

Roditeljski dopust za očeve nije toliko dostupan kao onaj za majke. Od 41 zemlje, 26 njih nudi plaćeni dopust za očeve. Obično je kraći, između jednog do dva tjedna ali je često više plaćen - stopostotnu plaću dobivaju očevi u 16 od 26 zemalja. Iako Japan nudi najduži dopust za očeve, samo 5,14% ga je uzelo u 2017. godini. Čak njih 45% odbija uzeti dopust iako im je na raspolaganju a ostalih 35% bi ga uzelo ali nije u mogućnosti zbog nedostatka radne snage na poslu, prekida karijere i nepovoljne atmosfere. Neke zemlje i dalje produžuju plaćeni dopust za očeve kako bi se majkama omogućio brži povratak na tržište rada i ravnopravniju podjelu rodnih uloga.

Većina predškolske djece u dobi od tri i više godina pohađa centre za obrazovanje i njegu u 31 europskoj zemlji. To se kreće od 51% u Hrvatskoj do 99% u Belgiji i Islandu. Stope upisa djece mlađe od tri godine premašuju 50% u samo šest zemalja a to su Luksemburg i Švedska (51%), Norveška (52%), Islandu (65%) i Danskoj (70%). Ovaj obrazac i ne iznenađuje jer će dijete vjerojatno čuvati roditelj dok je na dopustu. Dostupnost i pristupačne cijene usluga za čuvanje djece jedne su od najbitnijih faktora za korištenje ovih usluga. Ujedinjeno Kraljevstvo i Španjolska najviše problema imaju sa nepristupačnim cijenama, dok u Češkoj, Danskoj i Švedskoj manje od 1% roditelja tvrdi da su visoke cijene problem (UNICEF, 2019., str. 4.-18.)

5. Komparativna analiza Norveške, SAD-a i Hrvatske

Obiteljske politike u nordijskim zemljama imaju posebnu međunarodnu pozornost a jedan od ključnih razloga jesu odlični rezultati. Norveška je pri samom vrhu po svojim poprilično visokim stopama fertiliteta i stopama participacije ženske radne snage. U posljednje vrijeme se također raspravlja o načinu stvaranja socijalne ravnopravnosti i visoke kvalitete života a da se pritom i aktivnim politikama usmjerene na obitelji povećava produktivnost i ekonomsko blagostanje. S druge strane, SAD zbog nepostojećeg plaćenog dopusta i općenito siromašne obiteljske politike redovito zadobiva oštre kritike stručnjaka a naročito roditelja koji žive u Sjedinjenim Američkim Državama. Hrvatska se nalazi u sredini ovih dviju zemalja, posebice zato jer pokušava zadovoljiti europske standarde.

Ovom komparativnom analizom pokušat će se prikazati veza između obiteljskih struktura i tržišta rada te međusobni utjecaj. Podaci prikazuju stope fertiliteta svih triju zemalja od 1960-ih do danas, postotak ljudi koji žive u nekom obliku kohabitacije i partnerstva kao jedne od suvremeno najraširenijih struktura. Slijedi i postotak dvoroditeljskih i jednoroditeljskih obitelji. Nakon toga se prikazuju trendovi broja sklopljenih brakova i broja rastavljenih od 1970-e pa sve do danas. Da bi se prikazala stopa participacije žena na tržištu rada u okviru majčinstva, prikazane su stope zaposlenosti žena (15-64 godine) s jednim djetetom između 0-14 godina koje rade puno ili skraćeno radno vrijeme. U okviru obiteljske politike prikazuju se podaci o javnim potporama obiteljima u 2015. godini te u konačnici ukupne obiteljske naknade prema vrsti obitelji i razini zarade u 2018. godini.

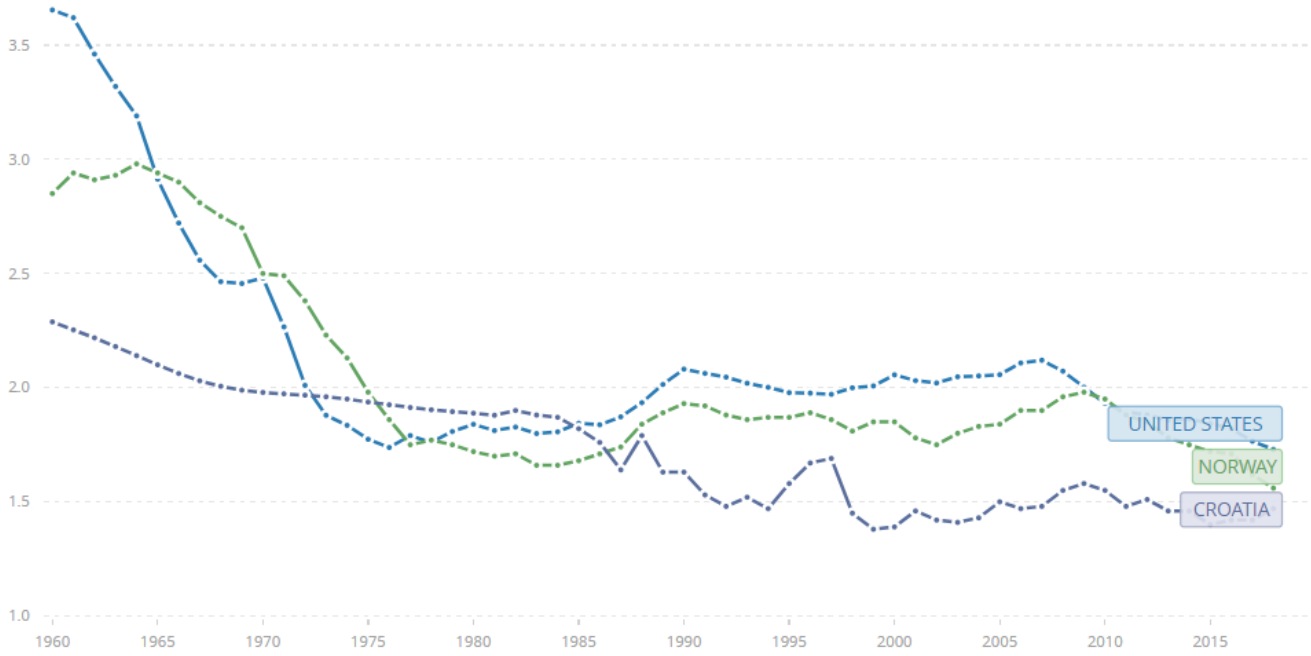
U Norveškoj su stope fertiliteta postupno opadale od sredine 1960-ih zbog sve raširenijeg obrazovnog sustava, sve manjeg broja sklopljenih brakova i novih kotracepcijskih metoda. Stope fertiliteta nikada nisu pale ispod 1,6 novorođenčadi po ženi a od 1990-ih bile su relativno stabilne i kretale se između 1,75 i 2,00. Prosječne stope totalnog fertiliteta od 2000. godine do 2013. godine iznosile su 1,86 novorođene djece po ženi. Iako ove stope nisu iznimno visoke, u usporedbi sa ostalim visoko razvijenim zemljama, Norveška je uspjela održati višu stopu od ostalih zemalja.

Razlozi leže u ekonomskoj stabilnosti, niskim stopama nesigurnosti dohotka za jednoroditeljske obitelji, darežljivosti države po pitanju usluga za čuvanje djece i duljini plaćenih roditeljskih dopusta. Međutim, nakon 2017. godine, stope fertiliteta opadaju ispod 1,6 i to ne samo u Norveškoj već i u ostalim nordijskim zemljama. Kao što je vidljivo iz grafikona 7, od 2009. godine stope postupno opadaju, da bi u 2017. godini iznosile 1,62 a 2019. godine 1,53 novorođene djece po ženi. Ovaj pad rezultat je povećanja broja obitelji bez djece, rođenje prvog djeteta u starijoj dobi i mali broj majki koje se odlučuju na treće dijete (NIPH, 2020.).

U SAD-u, nakon Drugog svjetskog rata i baby booma, stope fertiliteta su naglo padale s 3,77 na 2,5 djece u razmaku od 10 godina. Do 1977. godine, dostigle su razinu od 1,7 novorođene djece po ženi, da bi se ta ista brojka zadržala i u 2018. godini. Ekonomisti smatraju da je razlog ovog trenda američka neosjetljivost na osnivanje obitelji, odnosno država ima izrazito niske izdatke za obiteljsku politiku. S druge strane, neki krive ekonomsku nepovoljnu situaciju. Neovisno o tome, bilježi se povećan broj rođene djece kod žena srednjih godina. Od 2010. do 2018., broj novorođene djece u godini dana je porastao za 14.6% kod žena od 35 do 39 godina. U istom periodu, za 15.7% povećao se broj rođene djece žena između 40 i 44 godine (Cavanagh, 2020.).

Što se tiče Hrvatske, situacija je slična. Prema podacima iz nekoliko prošlih popisa stanovništva, poznato je da su totalne stope fertiliteta iznad troje djece zadnji put zabilježene u prvom desetljeću 20. stoljeća. Pad je uslijedio nakon 1910-ih godina, a ispod 2,5 u 1920-im. Od 1930. do 1980. godine, stope fertiliteta su se stabilizirale te su se zadržavale na razinama od 1,8 do 2,0 djece ali nije prelazio prosječnu razinu od dvoje djece po ženi. Na razinu ispod 1,5 spustio se u prvoj polovici 1990-ih, da bi u 2018. godini iznosio 1,47. Razlozi niskih stopa fertiliteta pripisuju se odgodi rađanja za sve kasniju dob zbog duljeg obrazovanja, kasnijeg ulaska na tržište rada i nesigurnijih uvjeta na tržištu rada. Troškovi odgoja djece također imaju važnu ulogu u Hrvatskoj, ako ne i najbitniju (Čipin i Međimurec, 2017., str. 3.-6.).

Grafikon 7. Stope fertiliteta u SAD-u, Norveškoj i Hrvatskoj od 1960. do 2018. godine

Izvor: Svjetska Banka, https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?contextual=default&end=2018&locations=US-NO-HR&start=1960&view=chart

Do 1970-ih, broj sklopljenih brakova je bio visok a rastave su bile rijetke, a 95% djece rođeno je u braku. Nakon te godine situacija se znatno mijenja: broj rastava raste, smanjuje se broj sklopljenih brakova i više se rađa izvanbračne djece. Kohabitacija postaje novi oblik zajedničkog života ali samo kao zaručničko razdoblje, što bi značilo da se nakon tog perioda i dalje sklapao brak. Kako je kohabitacija postajala sve češća forma zajedničkog života, više nije bilo potrebe za sklapanjem braka i djeca su se rađala u kohabitaciji. Taj trenutak je prema demografima bio prijelaz sa tradicionalne na suvremene obiteljske strukture.

Tablica 4. Partnerstvo i kohabitacija, 2011. (u postotku)

	20+ year olds				20-34 year olds[c]				
	Living with a partner:			Not living with a partner	Living with a partner:			Not living with a partner:	
	Total	Married or in a civil or registered partnership	Cohabiting		Total	Married or in a civil or registered partnership	Cohabiting	Total	Living with at least one parent
Australia (c)	63.79	53.59	10.20	36.21	47.06	29.41	17.65	52.94	..
Austria	58.80	49.10	9.70	41.20	39.11	22.15	16.97	60.89	33.82
Belgium	62.15	53.51	8.64	37.85	45.28	29.33	15.94	54.72	31.34
Canada (d)	66.89	54.46	12.43	33.11	55.34	33.55	21.79	44.66	..
Chile	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Czech Republic	51.17	45.39	5.79	48.83	30.78	21.32	9.46	69.22	36.20
Denmark	64.15	50.02	14.12	35.85	50.54	21.86	28.68	49.46	10.67
Estonia	53.93	37.30	16.64	46.07	45.31	17.81	27.50	54.69	26.46
Finland	..	..	..	..	..	..	..	..	..
France	64.14	49.41	14.72	35.86	50.42	21.89	28.53	49.58	22.08
Germany	62.61	53.91	8.69	37.39	39.53	22.15	17.39	59.74	27.54
Greece	60.23	58.52	1.71	39.77	33.13	29.24	3.90	66.87	45.43
Hungary	56.15	45.83	10.32	43.85	39.34	21.97	17.37	60.66	41.48
Iceland	59.15	46.78	12.36	40.85	36.52	17.21	19.31	63.48	29.44
Ireland	58.99	50.23	8.75	41.01	37.80	21.40	16.40	57.25	28.18
Israel	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Italy	58.39	53.22	5.17	41.61	28.90	22.02	6.88	71.10	53.46
Japan	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Korea	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Latvia	47.87	38.55	9.32	52.13	33.13	20.71	12.41	66.87	41.78
Luxembourg	60.07	54.60	5.48	39.93	38.56	29.10	9.46	61.44	34.15
Mexico	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Netherlands	66.82	53.10	13.72	33.18	46.76	21.40	25.35	53.23	23.70
New Zealand (e)	65.88	49.87	16.01	34.12	50.31	24.80	25.51	49.69	..
Norway	60.96	46.07	14.89	39.04	41.99	18.94	23.05	58.01	25.54
Poland	57.72	55.60	2.12	42.28	37.60	34.20	3.40	62.40	45.65
Portugal	65.98	57.31	8.66	34.02	44.69	28.58	16.11	55.31	42.19
Slovak Republic	48.00	44.04	3.96	52.00	19.59	15.90	3.69	79.68	61.51
Slovenia	52.20	44.66	7.54	47.80	24.41	14.64	9.77	75.59	52.60
Spain	61.43	52.55	8.88	38.57	38.43	22.51	15.92	61.57	45.02
Sweden	62.84	43.63	19.21	37.16	46.98	17.57	29.41	53.02	21.90
Switzerland	64.15	53.46	10.69	35.85	42.43	25.40	17.03	55.00	31.44
Turkey	..	..	..	..	..	..	..	..	..
United Kingdom	60.68	48.42	12.26	39.32	43.70	21.84	21.86	56.30	24.99
United States (f)	59.50	52.40	7.10	40.50	41.90	29.75	12.15	58.11	29.68
OECD-28 average	**59.81**	**49.84**	**9.97**	**40.19**	**40.34**	**23.45**	**16.89**	**59.34**	**34.65**
Bulgaria	60.18	50.79	9.39	39.82	43.93	24.41	19.51	56.07	34.56
Croatia	60.08	57.19	2.89	39.92	38.60	34.09	4.51	61.40	51.26

Izvor: OECD, http://www.oecd.org/els/family/SF_3-3-Cohabitation-forms-partnership.pdf

Tablica 4 prikazuje tri tipa partnerstva: ljudi koji žive s partnerom kao bračni par ili u civilnom ili registriranom partnerstvu. Zatim ljude koji žive s partnerom u partnerskoj zajednici, ali koji nisu u zakonskom braku s partnerom i nisu u registriranom partnerstvu s partnerom; ljude koji ne žive s partnerom, odnosno ljude koji ne žive u kućanstvu s partnerom, bilo kao dio bračnog para ili u civilnom ili registriranom partnerstvu, ili kao partner u izvanbračnom paru. To uključuje samohrane roditelje koji žive s najmanje jednim djetetom, ali bez partnera, osobe koje su u braku ili u civilnom ili registriranom partnerstvu, ali više ne žive sa svojim partnerom, osobe koje su ranije bile u braku ili u civilnom ili registriranom partnerstvu, ali su razvedene, osobe koje su udovice ili osobe koje su slobodne i koje ne žive s partnerom.

Istospolni se parovi obično klasificiraju prema statusu njihovog partnerstva kako je gore definirano. Podaci su predstavljeni kako za odraslu populaciju (stariji od 20 godina), tako i za mlađe odrasle osobe (20-34 godine).

Podaci za Norvešku pokazuju značajan postotak ljudi koji žive u kohabitaciji, čak 14,89%, dok u SAD-u iznosi samo 7,10% što je i ispod prosjeka OECD zemalja. U Hrvatskoj on iznosi samo 2,89%. Lako se može primjetiti da je u Hrvatskoj još uvijek uobičajeno da osobe starije od 20 godina budu u braku ili u registriranom partnerstvu, zato je taj postotak i veći nego u SAD-u i Norveškoj. U Hrvatskoj on iznosi 57,19%, u SAD-u 52,40% a u Norveškoj 46,07%. Osobe starije od 20 godina koje ne žive s partnerom, njih oko 40%, u istom se postotku nalaze u svim trima zemljama. Mlađe odrasle osobe od 20 do 34 godine koji žive u braku ili registriranom partnerstvu, u Norveškoj čine samo 18,94% što je ispod prosjeka OECD zemalja (23,45%). U SAD-u taj postotak iznosi 29,75% a u Hrvatskoj 34,09%. Norveška je opet pri samom vrhu po postotku ljudi koji žive u kohabitaciji od 20 do 34 godine (23,05%) dok je taj postotak u SAD-u 12,15% a u Hrvatskoj 4,51% što je daleko ispod prosjeka od 16.89%. Zanimljiv je zadnji stupac koji prikazuje postotak ljudi koji još uvijek žive barem s jednim roditeljem. U Hrvatskoj taj postotak iznosi visokih 51,26% dok je prosjek OECD zemalja 34,65%. Norveška i SAD se nalaze ispod prosjeka sa 25,54% i 29,68%.

Tablica 5. Tipovi kućanstva, 2011. (u postocima)

	Dvoroditeljske obitelji			Jednoroditeljske obitelji			
	Ukupno	Sa djecom	Bez djece	Ukupno	Samohrane majke	Samohrani očevi	Ostalo
Norveška	48.50	25.35	23.15	7.25	5.63	1.61	44.26
SAD	48.42	20.21	28.21	9.56	7.17	2.39	42.03
Hrvatska	56.30	29.80	26.50	4.94	4.12	0.82	38.75

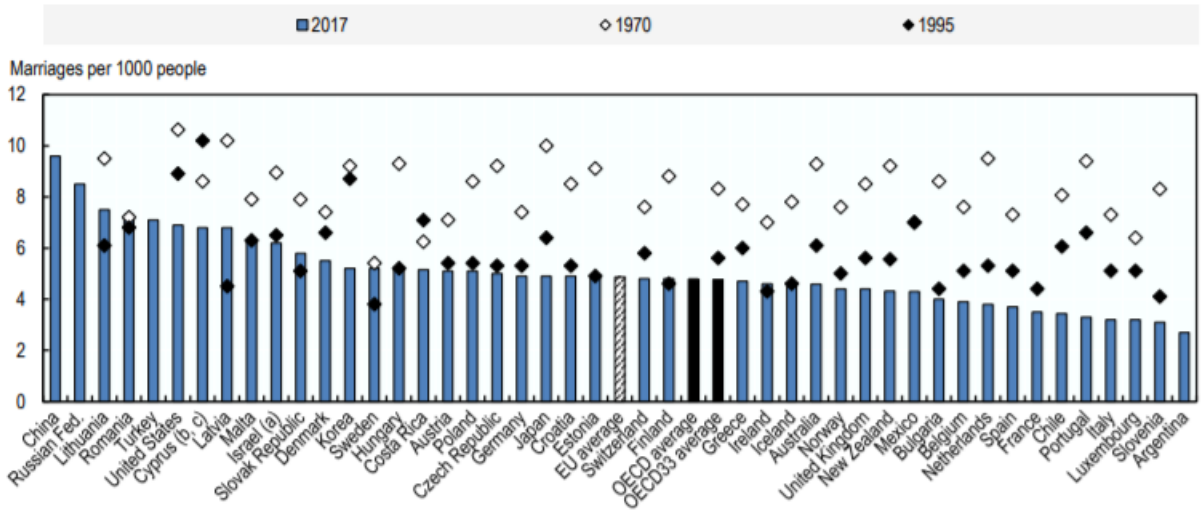
Izvor: izrada autora prema OECD,
http://www.oecd.org/els/family/SF_1_1_Family_size_and_composition.pdf

U tablici 5 prikazani su tipovi kućanstva koje se dijele na dvoroditeljske i jednoroditeljske obitelji s djecom ili bez. Najčešće su dvoroditeljske obitelji (sa ili bez djece) u sve tri zemlje. Jednoroditeljske obitelji čine od 5 do 10% svih tipova kućanstva. U Norveškoj ih je ukupno 7,25% od čega 5,63% čine samohrane majke a 1,61% samohrani očevi. U SAD-u je taj postotak malo viši, samohranih majki ima 7,17% a samohranih očeva 2,39%. U Hrvatskoj, samohrane majke čine 4,12% svih tipova kućanstva dok je samohranih očeva samo 0,82%. Vidljivo je da jednoroditeljske obitelji još uvijek čine mali postotak u tipovima kućanstva, posebice samohranih očeva.

Od 1970-ih do danas, broj sklopljenih brakova se smanjio svugdje u svijetu a ista je situacija i u Norveškoj, SAD-u i Hrvatskoj. Razlozi su različiti. Neki analitičari smatraju da se brak odgađa zbog produljenja obrazovanja, financijske mogućnosti osamostaljenja žena, naglašenog individualizma, smanjenja religoznosti i u skladu s time, brak postaje zastarjela tradicija koja više niti nije potrebna u društvu. Kako se mijenjao broj sklopljenih brakova od 1970-ih do danas prikazuje grafikon 8. Prosjek je u 1970-ima iznosio između 7 i 10 brakova na 1000 ljudi. Do 1995. godine, taj prosjek pada na 5 do 7 sklopljenih brakova na 1000 ljudi.

SAD prednjači pred Norveškom i Hrvatskom. 1970-ih, broj sklopljenih brakova je bio oko 11 na 1000 ljudi, a 1995. oko devet. Trenutno se u SAD-u sklapa oko 7 brakova na 1000 ljudi. U Hrvatskoj se primjećuje znatna razlika između 1970-e i 1995, gdje se broj sklopljenih brakova smanjio sa 9 na 6 na 1000 ljudi u 25 godina. Danas se sklapa oko 5 brakova na 1000 ljudi. U Norveškoj je broj sklopljenih brakova na 1000 ljudi isti kao u Hrvatskoj kroz sve promatrane godine.

Grafikon 8. Broj sklopljenih brakova 1970.,1995. i 2017. godine (na 1000 ljudi)

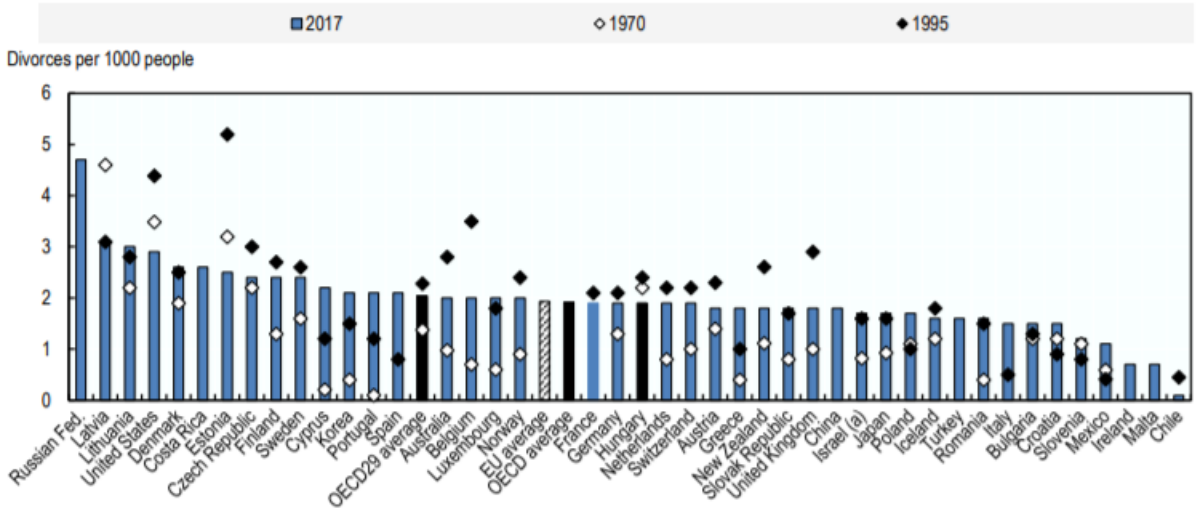

Izvor: OECD, http://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf

Broj rastavljenih parova povećava se kontinuirano od 1970-ih u svijetu. U Norveškoj najčešće dobne skupine koje se rastaju su između 25 i 35 (žene) i 30-40 (muškarci). Prema nekim istraživanjima, parovi u kohabitaciji imaju pet puta veću šansu završiti rastavljeni nego parovi iz tradicionalnog braka. Oni koji žive zajedno dulje od 7 godina imaju četiri puta veću šansu a oni koji žive 14 godina zajedno, tri puta. Parovi u kohabitaciji s djecom imaju tri puta veće izglede rastati se nego bračni supružnici s djecom. (Sture, 2006., str. 8)

Grafikon 9 prikazuje broj rastava na 1000 ljudi u 1970-oj, 1995-oj i 2017-oj godini. Zanimljivo da se u SAD-u i Norveškoj broj rastava smanjio dok se u Hrvatskoj povećao. U SAD-u je najveći broj zabilježenih rastava bio 1995. godine, a iznosio je 4.5 rastava na 1000 ljudi, dok se 2017. godine broj rastava kreće oko 3. Norveška je 1970-ih imala samo jednu rastavu na 1000 ljudi, čak manje od Hrvatske (1.2) i SAD-a (3.5). Doseže brojku od 2.5 rastava u 1995. godini a danas se spušta na 2 rastave na 1000 ljudi. Hrvatska zbog ratnih okolnosti 1990-ih ima nizak broj rastava (1) dok danas iznosi malo više, 1.5 rastava na 1000 ljudi.

Grafikon 9. Broj rastava 1970.,1995. i 2017. godine (na 1000 ljudi)

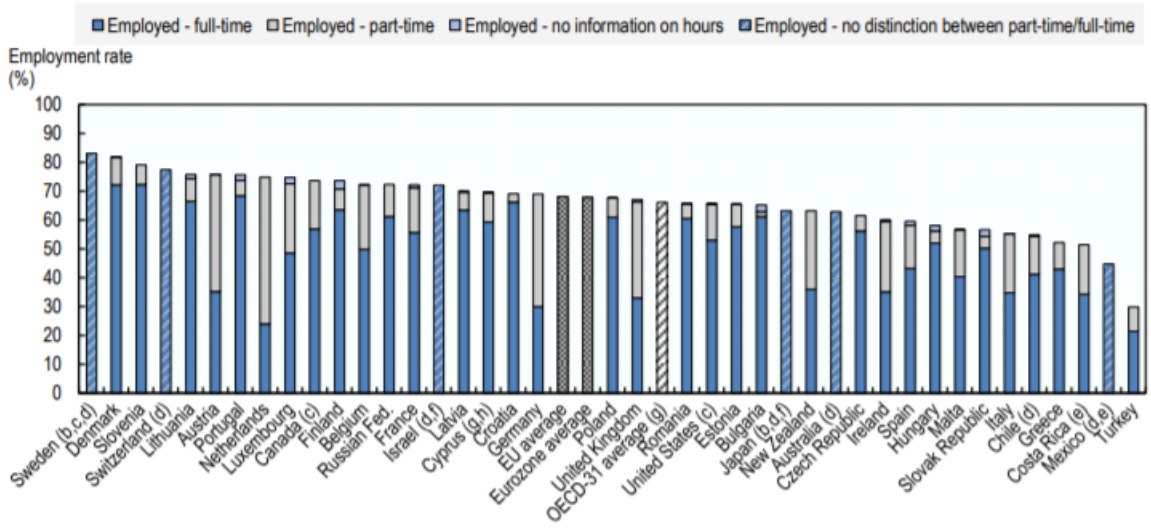

Izvor: OECD, http://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf

Idući dio analize obuhvaća poziciju obitelji zemalja na tržištu rada. Grafikon 10 prikazuje podatke o stopama zaposlenosti žena (15-64 godine) s jednim djetetom između 0-14 godina koje rade puno ili skraćeno radno vrijeme. Prosjek u OECD zemljama je oko 66% majki sa djecom koje sudjeluju na tržištu rada i rade puno radno vrijeme.

Hrvatska je blizu prosjeka, oko 68% od čega 2% čine zaposlene majke koje imaju skraćeno radno vrijeme. U SAD-u je oko 65% zaposlenih majki na puno radno vrijeme od čega 10% čine zaposlene majke na skraćeno radno vrijeme. Iako Norveška nije uključena u ovoj analizi, prema posljednjim podacima 83% žena s malom djecom sudjeluje na tržištu rada.

Grafikon 10. Stope zaposlenosti žena (15-64 godine) s jednim djetetom između 0-14 godina koje rade puno ili skraćeno radno vrijeme

Izvor: OECD, http://www.oecd.org/social/family/LMF_1_2_Maternal_Employment.pdf

U Norveškoj svaka žena ima pravo na dopust nakon što je rodila dijete. U tom razdoblju ne može biti otpuštena ukoliko poslodavac nema uvjerljive dokaze da njezino otpuštanje temelji na čimbenicima koji nisu dio privremenog izostanka. Tijekom tog razdoblja ima pravo na naknade na razini koja u cijelosti ili djelomično zamjenjuje njezinu plaću. Očevi također imaju pravo na roditeljski dopust.

Prema podacima OECD-a (2018.), duljina rodiljnog dopusta je 13 tjedana gdje se u prosjeku isplaćuje 92,4% plaće.

Roditeljski dopust za majke je 78 tjedana a isplaćuje se u prosjeku 39,4% plaće. Roditeljski dopust za očeve iznosi 10 tjedana sa 92,4% isplate plaće.

SAD je 1993. godine (FMLA) proširio pristup odsustvu s posla gdje se zaposlenicima nudi do 12 tjedana neplaćenog dopusta za valjane razloge u što ulazi i rođenje djeteta. Međutim, veliki broj radnika je i dalje izuzet iz ovog akta jer primjerice, u poduzeću rade manje od 12 mjeseci i sveukupno imaju manje od 1 250 odrađenih sati, rade kod privatnika sa manje od 50 zaposlenih ili imaju skraćeno radno vrijeme. Prema posljednjem istraživanju iz 2014. godine, FMLA pokriva samo 60% zaposlenika. Samo mali broj radnika (oko 39%) ima pristup plaćenom rodiljnom dopustu.

Makar, i to je nešto o čemu se raspravlja. Navodno samo 11% radnika u privatnom sektoru ima pravo na plaćeni rodiljni ili roditeljski dopust, od čega samo 4% zaposlenika na pola radnog vremena. U malim poduzećima, samo 8% radnika ima pravo na plaćeni dopust. Radnici tvrde da taj dopust nije rezerviran samo za obitelj već uključuje i bolovanje i godišnji odmor. Iako neki zaposlenici imaju pravo i mogućnost korištenja rodiljnog ili roditeljskog dopusta, ponekad ga ne mogu iskoristiti. Osobe koje skrbe za obitelj i imaju nizak dohodak ne mogu koristiti neplaćeni dopust. U ponekim slučajevima, i poslodavac vrši pritisak. Najčešći razlozi ne korištenja neplaćenog dopusta su „previše posla“ (26%), „financijski neizvedivo“ (19%) i „gubitak posla“ (12%) (Economic Report of the President, 2015., str. 175.-178.).

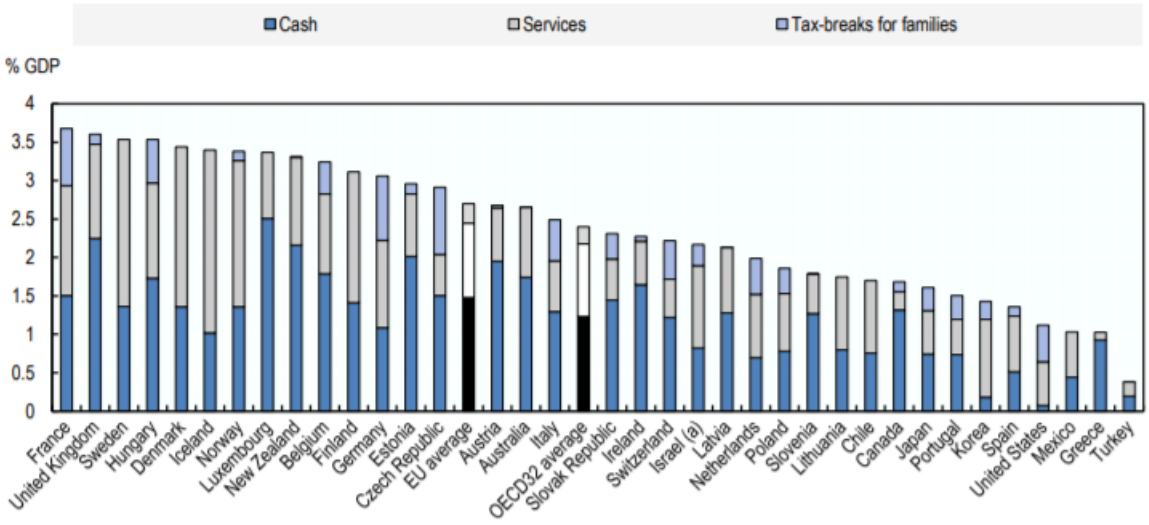
U Hrvatskoj rodiljni dopust majka koristi najranije 45 dana prije očekivanog poroda. Koristi se do 6 mjeseci djetetovog života. Nakon navršenih 6 mjeseci djetetova života, zaposleni ili samozaposleni roditelj ima pravo na roditeljski dopust koji može koristiti do osme godine života djeteta. Mogu ga koristiti u trajanju od 8 (za prvo, drugo rođeno dijete), odnosno 30 mjeseci (za rođene blizance, treće i svako sljedeće dijete). Što bi značilo da majke imaju pravo na 30 tjedana rodiljnog dopusta uz naknadu od 100% i 26 tjedana roditeljskog dopusta uz naknadu od 42,1 %.

Očevi imaju roditeljski dopust duljine 8,7 tjedana uz naknadu plaće od 42,1%. Uspoređujući sve zemlje, Hrvatska je jedna od zemalja s najdulje plaćenim porodiljnim i roditeljskim dopustom. Norveška je ipak na samom vrhu ljestvice, dok je SAD jedina visoko razvijena zemlja koja još uvijek majkama nije omogućila plaćeni porodiljni dopust.

Državna podrška obiteljima i djeci je još jedan indikator kvalitetne obiteljske politike. Grafikon 11 prikazuje transfere obiteljima s djecom (koji uključuju dječje doplatke, potporu za dohodak jednoroditeljskih obitelji i slično), zatim javnu potrošnju za usluge poput jaslica i vrtića, i financijsku potporu kroz porezne olakšice. Kao što je jasno vidljivo, Norveška je opet pri samom vrhu po postoku javnih potpora koje se izdvajaju od BDP-a (3,5%) dok SAD izdvaja malo više od 1%. Hrvatska nije uključena u ovom istraživanju, ali prema Eurostatu iz 2017. godine izdvaja 1,8% BDP-a.

Norveška preferira potpore u obliku usluga, dok oko 40% čine transferi obiteljima a oko 5% porezne olakšice. Kod SAD-a je podjela 50-50, odnosno, 50% izdvaja u obliku poreznih olakšica a 50% u obliku usluga. Samo par posto se izdvaja za trensfere obiteljima s djecom.

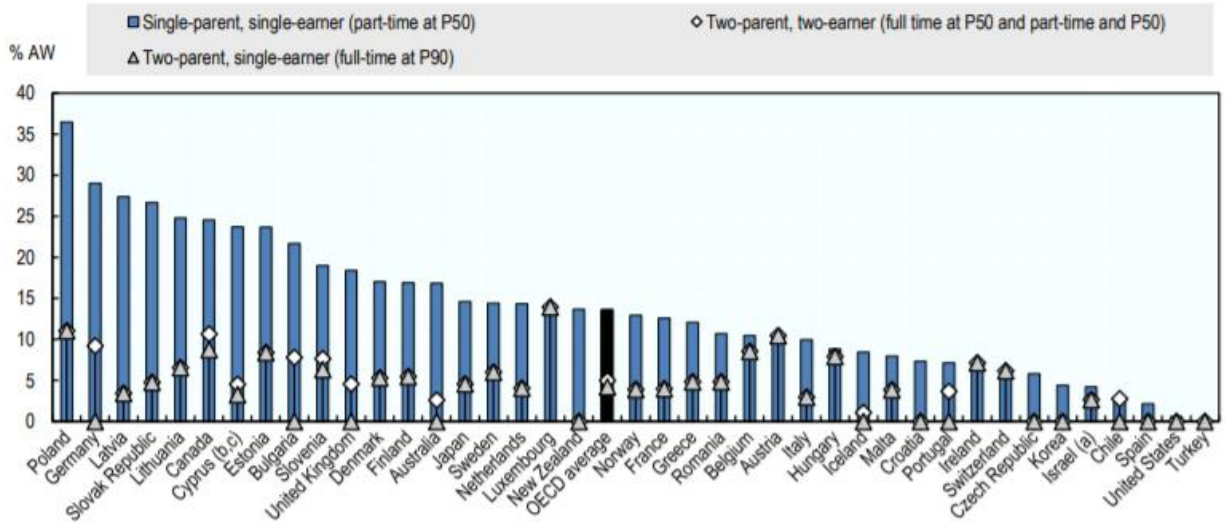
Grafikon 11. Javne potpore obiteljima u 2015. godini (%BDP-a)

Izvor: OECD, http://www.oecd.org/els/soc/PF1_1_Public_spending_on_family_benefits.pdf

Obiteljske naknade su često niže u dvoroditeljskim obiteljima, osobito ako jedan roditelj ima visok dohodak. U prosjeku, ako oba roditelja imaju prosječne plaće i ako je jedan zaposlen na puno radno vrijeme a drugi na pola radnog vremena, obitelj dobiva naknadu u visini 5% prosječne plaće. U slučaju visokog dohotka jednog roditelja, obitelj dobiva naknadu u visini 4%. Sve tri zemlje su ispod prosjeka po pitanju visine obiteljskih naknada. U Norveškoj se taj iznos kreće oko 15% prosječne plaće s punim radnim vremenom, dok u Hrvatskoj oko 8% a u SAD-u samo 2%. Vrijednosti su prikazane u grafikonu 12.

Grafikon 12. Ukupne obiteljske naknade prema vrsti obitelji i razini zarade, kao % prosječne plaće s punim radnim vremenom, 2018.

Izvor: OECD, http://www.oecd.org/els/soc/PF1_3_Family_Cash_Benefits.pdf

Zaključno, izložit će se rezultati analize ovih triju zemalja. Stope fertiliteta bilježe pad zadnjih 50 godina, te se sada kreću između 1,5 i 1,7 novorođene djece po ženi. Razlozi ovakog trenda nisu jednostavni za otkriti, posebice zato jer svaka država ima različita ograničenja u podizanju stopa fertiliteta.

U Hrvatskoj se kao ključni razlozi navode dugogodišnje obrazovanje zbog kojeg se i kasnije ulazi na tržište rada te nesigurni uvjeti na radnom mjestu.

U Norveškoj se prioritet isto stavlja na obrazovanje i karijeru, zato se na djecu žene odlučuju u kasnijim godinama. Osim toga, vidljiv je porast obitelji bez djece kao novog tipa obitelji. U SAD-u se pad stopa fertiliteta u potpunosti može objasniti lošom iliti nepostojećom obiteljskom politikom. Kao još jedan razlog navodi se loša ekonomska situacija. Kohabitacija, istospolni brakovi, partnerstva su nove strukture obitelji u 21. stoljeću. Primjećuje se da je samo u Norveškoj, kohabitacija kao način života, uobičajena pojava. Tamo 15% stanovništa živi u kohabitaciji dok je u SAD-u taj postotak manji i iznosi 7% a u Hrvatskoj samo 3%. OECD statistike jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji vode pod tipove kućanstva. I dalje su najčešće dvoroditeljske obitelji u svim promatranim zemljama dok je jednoroditeljskih najviše u SAD-u.

Samohranih očeva još uvijek ima u puno manjem broju nego samohranih majki što jasno ocrtava još uvijek prisutnu rodnu podjelu u društvu. Brak se danas sve više promatra kao tradicija nego stvarna potreba, posebice u Norveškoj. U SAD-u ima najviše sklopljenih brakova na 1000 ljudi ali i najviše rastava. Prema nekim istraživanjima, kohabitacija vodi do više rastava nego tradicionalna bračna zajednica. Danas se žene sve više uključuju na tržište rada dok država svojim mjerama pokušava sve više uskladiti obiteljske obveze i posao. Pojavljuju se i novi oblici rada poput skraćenog radnog vremena kako bi žene mogle uskladiti ta dva svijeta. Norveška ima najveće stope participacije žena na tržištu rada (83%) dok SAD i Hrvatska drže OECD prosjek od 68%. Rodiljni i roditeljski dopust su važan dio obiteljske politike. Norveška je pri samom vrhu u svijetu u duljini i visini naknada tijekom dopusta a Hrvatska je u prosjeku. SAD je jedina visoko razvijena zemlja svijeta koja još uvijek nije uvela plaćeni rodiljni i roditeljski dopust. Slično govore i podaci gdje se 1% BDP-a Sjedinjenih Američkih Država izdvaja za potporu obiteljima u obliku poreznih olakšica, usluga i transfera. Iako su sve tri zemlje ispod prosjeka po pitanju visine obiteljskih naknada, u Norveškoj se taj iznos ipak kreće oko 15% prosječne plaće s punim radnim vremenom, dok u Hrvatskoj oko 8% a u SAD-u samo 2%.

Komparativna analiza Norveške, SAD-a i Hrvatske jasno prikazuje značajnu promjenu kroz koje su prošle obitelji u zadnjih pedesetak godina – seksualnost, brak, roditeljstvo, kohabitacija. Također su se promjenili propisi i očekivanja o međusobnoj ekonomskoj potpori. Kao odgovor na promjenu uobičajenih praksi, socijalne norme su postale mnogo raznolikije a zakonska ograničenja manje restriktivna. Kao rezultat toga, obitelji su se promjenile. A sama promjena obitelji, primarne zajednice, značajno utječe na ostale ekonomske, socijalne, psihološke, kulturne, religijske, pravne i ostale sfere društva.

6. Zaključak

Obitelj je najveću promjenu doživjela nakon 1950-ih. Javljaju se nove obiteljske strukture i prakse koje bi se nekad marginalizirane ili izbjegavale a u današnje vrijeme se općenito prihvaćaju. Tradicionalna obitelj se još uvijek pronalazi u društvu, međutim, taj pojam već izaziva nostalgiju za stabilnijm i sigurnijim obiteljskim životom gdje ljudi nisu nervozni i zbunjeni u novim obiteljskim strukturama i oblicima. To povlači sa sobom i promjene na tržištu rada. Mijenja se standardni radni tjedan i pojavljuju se novi oblici zapošljavanja. Skraćeno radno vrijeme najčešće imaju žene kako bi jednostavnije usklađivale poslovni i obiteljski život. Problemi kod tih oblika jesu smanjena socijalna prava i općenito nesigurnost posla.

Stope fertiliteta su relativno niske u visoko razvijenim zemljama te se kreću između 1,5 i 1,7 novorođene djece po ženi. Također se pomiče dob za rođenje prvog djeteta i u prosjeku iznosi 29 godina. Duljina obrazovanja, kasno uključivanje na tržište rada, nesigurnost posla i troškovi odgoja, glavni su razlozi niskih stopa fertiliteta i pomicanja dobi za rođenje djeteta. Želja za osnivanjem obitelji i dalje postoji, samo problematičnost usklađivanja obiteljskog i poslovnog života priječi put višim stopama fertiliteta.

Razlika među spolovima u radu na nepuno radno vrijeme i dalje je velika jer se i dalje očekuje da žene brinu za kućanstvo i djecu, a razlika u plaćama između spolova i dalje je oko 23%. Neovisno o tome, stope participacije žena na tržištu rada konstantno rastu. Najviše radnih sati imaju samohrane majke koje ekonomski uzdržavaju sebe i dijete ili djecu. Da li će žena sudjelovati na tržištu rada i u kojoj mjeri, uvelike ovisi o obiteljskoj strukturi u kojoj se nalazi. Primjerice, majke u proširenoj obitelji će najčešće raditi puno radno vrijeme jer stariji članovi obitelji mogu preuzeti brigu o djeci ako nisu bolesni. Samohrane majke će također raditi puno radno vrijeme, ako ne i prekovremeno. Žene u dvoroditeljskoj obitelji, gdje je muškarac zaposlen na puno radno vrijeme, vrlo vjerojatno će ostati doma i skrbiti o djeci i kućanstvu.

Obiteljska politika se razlikuje od zemlje do zemlje, ali moguće je i grupirati države po glavnim sličnostima. Nordijske zemlje su uvijek na vrhu ljestvice jer nude sveobuhvatnu podršku zaposlenim roditeljima s djecom – izdašan dopust i široko dostupnih usluga čuvanja djece. Zemlje poput Irske, Ujedinjenog Kraljevstva, Australije, Novog Zelanda i jednim dijelom Kanade i SAD-a, nude izdašniju financijsku potporu ali manje u vremenu i uslugama. SAD zaostaje za navedenim zemljama. Zapadne i istočnoeuropske zemlje općenito su usredotočene na izdavanje financijske pomoći, dok je potpora obiteljima s djecom ograničenija. Zemlje u južnoj Europi karakterizira ograničena podrška roditeljima u radnom odnosu, niske novčane naknade i niski javni izdatci za usluge čuvanja djece.

Komparativnom analizom Norveške, SAD-a i Hrvatske nastojala su se prikazati tri različita modela u provođenju obiteljske politike i naglasiti veza između obiteljskih struktura i utjecaja na tržište rada. Potrebno je naglasiti da je utjecaj obostran, odnosno, obitelj je započela svoju transformaciju industrijalizmom, kapitalizmom, zatim urbanizacijom i liberalnom demokracijom, što danas i čini moderna društva. Kako se ljudima pružilo više mogućnosti u razvoju osobnog, profesionalnog i socijalnog života, uspostavljene granice između obitelji i svijeta su nestale. Žene prihvaćanjem svoje uloge majke i poslovne žene mijenjaju strukturu tržišta rada i utječu na stvaranje ravnopravnosti u kućanstvu i u odgoju djece. Usklađivanje obiteljskog i poslovnog života jedno je od glavnih zadataka državnih vrhova 21. stoljeća.

Literatura

Knjige:

1. Anderson, W.T. (1990.) Reality Isn't What it Used to Be. San Francisco: Harper and Row.
2. Bušelić, M. (2017.) Suvremeno tržište rada, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković" .
3. Elkind, D. (1995) Ties that stress – The new Family Imbalance. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
4. Fletcher, Joseph F. (1966). Situation Ethics: The New Morality. Westminster John Knox Press.
5. Haralambos, M. i Holborn, M. (2002.) Sociologija: Teme i perspektive. Zagreb: Golden Marketing.
6. Janković, J. (2008.) Obitelj u fokusu. Zagreb: Studio Moderna.
7. Juul, J. (1996) Vaše kompetentno dijete. Zagreb, Educa.
8. Ljubetić, M. (2007). Biti kompetentan roditelj. Zagreb: „Mali profesor“
9. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. i Josipović, V. (2003.) Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
10. Rosić, V. i Zloković,J. (2002.) Prilozi obiteljskoj pedagogiji. Rijeka: Graftrade
11. Stevanović, M. (2000). Obiteljska pedagogija. Varaždinske toplice: Tonimir.
12. Vukasović, A. (1994.) Obitelj-vrelo i nositeljica života. Zagreb: Hrvatski katolički zbor “Mi“.

Članci:

1. Alinčić, M. (1994). Obitelj u obiteljskom zakonodavstvu. Revija za socijalnu politiku, 1 (3), 225-235
2. Bandalović, G. (2017.), Stavovi mladih o kohabitaciji // Revija za socijalnu politiku, 24, 1; 45-70

3. Bianchi, S., M. (2011.). Changing Families, Changing Workplaces." Future of Children 21.2, 15-36

4. Bloom, D.E., Canning, D., Fink, G. (2009.) Fertility, female labor force participation, and the demographic dividend. J Econ Growth 14, 79–101

5. Čipin, I. i Međimurec, P. (2017). Fertilitet i obiteljska politika u Hrvatskoj. Političke analize, 8 (31), 3-9

6. Da Rocha, J. ,M., Fuster, L. (2006.). Why Are Fertility Rates And Female Employment Ratios Positively Correlated Across O.E.C.D. Countries?, International Economic Review, Department of Economics, University of Pennsylvania and Osaka University Institute of Social and Economic Research Association, vol. 47(4), 1187-1222

7. Doepke M., Kindermann, F. (2019.). Bargaining over Babies: Theory, Evidence, and Policy Implications, American Economic Review, 109 (9), 3264-3306

8. Erosa, A., Fuster L., Restuccia, D.(2010.). A General Equilibrium Analysis of Parental Leave Policies, Review of Economic Dynamics. Elsevier for the Society for Economic Dynamics, vol. 13(4), 742-758

9. First-Dilić, R. (1976). Porodica i obitelj – domaćinstvo i kućanstvo; Pokušaj pojmovnog razgraničenja. Revija za sociologiju, 6 (2-3), 86-92

10. Grozdanić, S. (2000). Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. Ljetopis socijalnog rada, 7 (2), 169-182

11. Kregar, J. (1994). Promjene u strukturi obiteljskih zajednica. Revija za socijalnu politiku, 1 (3), 211-224

12. Kuby, G. (2013.), Svjetska seksualna revolucija. Uništenje slobode u ime slobode, Naklada Benedikta, Zagreb

13. Nimac, D. (2010.) (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu.

14. Noack,T. (2001): Cohabitation in Norway: An accepted and gradually more regulated way of living, International Journal of Law, Policy and the Family, 15, 102-117

15. Olivetti, C., Petrongolo, B., (2017.) The Economic Consequences of Family Policies: Lessons from a Century of Legislation in High-Income Countries,"Journal of Economic Perspectives, American Economic Association, vol. 31(1), 205-230

16. Patterson, C. J., & Chan, R. W. (1999). Families headed by lesbian and gay parents. In M. E. Lamb (Ed.), Parenting and child development in "nontraditional" families, 191–219

17. Plačko, Lj. (1972). Promjene u obiteljskim funkcijama. Obnovljeni Život, 27. (6.), 562-570

18. Presser, H.,B., Gornick, J., C., Parashar, S., (2008.). Gender and Nonstandard Work Hours in 12 European Countries. Monthly Labor Review 131, br. 2, 83–103

19. Puljiz, V. (1999). Profili obiteljske politike. Revija za socijalnu politiku, 6 (1), 21-33.

20. Subotić, A., Šogorić, S. I Vuletić, S. (2018). Utvrđivanje potreba jednoroditeljskih obitelji u hrvatskim zdravim gradovima - akcijsko istraživanje hrvatske mreže zdravih gradova. Acta medica Croatica, 72 (2), 161-169.

21. Visković, I. (2018). Odgojno-obrazovni aspekti ekonomske funkcije obitelji. Napredak, 159 (3), 269-290.

22. Vuletić, D. (2003). Gay i lezbijska povijest Hrvatske: od Drugog svjetskog rata do 1990. Gordogan. 1(1): 106-123.

23. Vuletić, G., Ivanković, D. i Davern, M. (2011.). Kvaliteta života i zdravlje. Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku, 120-125.

24. Wertheimer-Baletić, A. (2003). Razvoj stanovništva Hrvatske - reprodukcijske odrednice. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, 21 (2), 29-47

Izvješća, studije, publikacije i ostali radovi:

1. Abdallah, Saamah & Stoll, Laura & Eiffe, Franz. (2013). Quality of Life in Europe: Subjective Well-being.
2. Azcona, G., Bhat, A. (2020.) The impact of marriage and children on labour market participation, International Labour Organization and Gallup, Geneva
3. Bouillet, D.; Bračić Ružić, G.; Zrinščak, S., (2002.) Neki aspekti zaštite obitelji u Republici Hrvatskoj s obzirom na europski kontekst, Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži
4. Brljafa, D. (2019). 'Proširena obitelj', Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
5. Chzhen, Y., Gromada, A., Rees, G. (2019.), Are the world's richest countries family friendly? Policy in the OECD and EU, UNICEF Office of Research, Florence.
6. Doepke, M. & Tertilt, M., (2016.) Families in Macroeconomics. Handbook of Macroeconomics, in: J. B. Taylor & Harald Uhlig (ed.),Handbook of Macroeconomics, edition 1, volume 2, chapter 0, pages 1789-1891, Elsevier.
7. Ivković, M. (2015.) Pravo na zasnivanje istospolnih zajednica i posvajanje djece u Hrvatskoj i u Europi. Diploma Thesis. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
8. Lektorić, M., (2015). Neki sociološki aspekti roditeljstva u suvremenom društvu. Diploma Thesis. Filozofski fakultet u Zagrebu
9. Obama, B.,H., (2015) Economic Report of the President, U.S. Government Publishing Office, PR 44.9:
10. Pasley, K. and Petren, R.E. (2015). Family Structure. In Encyclopedia of Family Studies, C.L. Shehan (Ed.).
11. Pecoja, A., (2013.) Žena u feudalnom društvu. Diploma Thesis. Filozofski fakultet

12. Ray, J, Esipova, N, Pugliese, A & Maybud, S (2017.) Towards a better future for women and work: voices of women and men, International Labour Organization and Gallup, Geneva
13. Thévenon, O. & Neyer, G. (2014). Family policies and diversity in Europe: The stateof-the-art regarding fertility, work, care, leave, laws and self-sufficiency. FamiliesAndSocieties Working Paper 7
14. United Nations (2017.) Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World Fertility Report 2015 - Highlights (ST/ESA/SER.A/415)

Internet:

1. Cavanagh, E. (2020.) The US fertility rate has hit an all-time low, and delayed childbirth is only partially to blame, Insider. Dostupno na: https://www.insider.com/us-fertility-rate-record-low-delayed-childbirth-2020-1(Pristupljeno: 20.08.2020.)
2. Encyclopedia.com, https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/family-definition (Pristupljeno: 10.09.2020.)
3. Eurostat (2020.) Labour market slack - annual statistics on unmet needs for employment, Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/12449.pdf (Pristupljeno: 11.09.2020.)
4. Eurostat, Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators_-_productive_or_main_activity (Pristupljeno: 11.09.2020.)
5. Eurostat, Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics (Pristupljeno: 11.09.2020.)
6. ILOSTAT, Dostupno na: https://ilostat.ilo.org/topics/women/ (Pristupljeno: 11.09.2020.)

7. Lumen, Recent Changes in Family Structure. Boundless Sociology Dostupno na: https://osuokc.edu/sites/default/files/documents/arts/SOC-1113-Sociology.pdf (Pristupljeno: 26.08.2020.)
8. Ljubetić, M. (2006.) Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu. Dostupno na: http://inet1.ffst.hr/images/50013806/Ljubetic_022006.pdf (Pristupljeno: 20.08.2020.)
9. Matias, D. (2019.) New Report Says Women Will Soon Be Majority Of College-Educated U.S. Workers, NPR, Dostupno na: https://www.npr.org/2019/06/20/734408574/new-report-says-college-educated-women-will-soon-make-up-majority-of-u-s-labor-f?t=1599847584339/(Pristupljeno: 11.09.2020.)
10. NIPH (2020.) Fertility in Norway has not fallen as much as expected, Dostupno na: https://www.fhi.no/en/news/2020/fertility-in-Norway-not-fallen/(Pristupljeno: 20.08.2020.)
11. Obiteljski zakon, Narodne novine 98/19
12. OECD.Stat, Dostupno na: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AVE_HRS (Pristupljeno: 11.09.2020.)
13. OECD, Family Database Dostupno na: http://www.oecd.org/els/family/database.htm (Pristupljeno: 22.08.2020.)
14. Sture, C.,K., (2006.) The Family in the Norwegian Society, Norwegian Social Research
15. Svjetska Banka, Dostupno na: https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?contextual=default&end=2018&locations=US-NO-HR&start=1960&view=chart (Pristupljeno: 22.08.2020.)
16. Ustavni sud Republike Hrvatske, 15. siječnja 2014., Narodne novine broj 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10. i 5/14

17. Vlada Republike Hrvatske, 12. studeni 2009., Objava Opće deklaracije o ljudskim pravima (UN), NN 12/2009

Popis slika

Slika 1. Prosječan broj radnih sati u tjednu zaposlenih osoba, 2019. g.....24

Slika 2. Postotak zaposlenih osoba u dobi od 15 do 64. godine koje rade noću, 2019.g.....25

Slika 3. Stopa participacije žena i muškaraca na tržištu rada (od 25 do 54. godine) prema regiji i obiteljskoj strukturi (postotak), 2019. godina.....30

Popis tablica

Tablica 1. Stopa participacije na tržištu rada, 2019.g. (u postotku).....28

Tablica 2. Totalna stopa fertiliteta od 1950. do 2015. godine.....35

Tablica 3. Obiteljska politika u EU i OECD zemljama (2016.).....46

Tablica 4. Partnerstvo i kohabitacija, 2011. (u postotku).....53

Tablica 5. Tipovi kućanstva, 2011. (u postocima).....54

Popis grafikona

Grafikon 1. Postotak osoba koje rade skraćeno radno vrijeme u dobi od 15 do 74 godine, 2019. g.....27

Grafikon 2. Stopa participacije samohranih majki na tržištu rada (od 25 do 54. godine) prema regiji, obiteljskoj strukturi i djeci (postotak), 2019. godina.....33

Grafikon 3. Javni rashodi (% BDP-a) za socijalnu zaštitu djece i spolni jaz na tržištu rada.....34

Grafikon 4. Srednja dob u rađanju djeteta od 1950. do 2015. godine.....36

Grafikon 5. Plaća je glavni izvor, značajan izvor ili mali izvor prihoda kućanstva, 2016. godina.....39

Grafikon 6. Razlike u plaćama između spolova u 2002., 2010. i 2018. godini.....41

Grafikon 7. Stope fertiliteta u SAD-u, Norveškoj i Hrvatskoj od 1960. do 2018. g.....51

Grafikon 8. Broj sklopljenih brakova 1970.,1995. i 2017. godine (na 1000 ljudi).....55

Grafikon 9. Broj rastava 1970.,1995. i 2017. godine (na 1000 ljudi).....56

Grafikon 10. Stope zaposlenosti žena (15-64 godine) s jednim djetetom između 0-14 godina koje rade puno ili skraćeno radno vrijeme.....57

Grafikon 11. Javne potpore obiteljima u 2015. godini (%BDP-a).....59

Grafikon 12. Ukupne obiteljske naknade prema vrsti obitelji i razini zarade, kao % prosječne plaće s punim radnim vremenom, 2018.....60

SAŽETAK

Obitelj je kao temeljna zajednica društva svoju prvu veću transformaciju doživjela pojavom industrijalizma a kasnije kroz kapitalizam, urbanizaciju i liberalnu demokraciju. Nakon 1950-ih javljaju se nove obiteljske strukture i prakse koje povlače sa sobom i promjene na tržištu rada. Mijenja se standardni radni tjedan i pojavljuju se novi oblici zapošljavanja. Duljina obrazovanja, kasno uključivanje na tržište rada, nesigurnost posla i troškovi odgoja, glavni su razlozi niskih stopa fertiliteta i pomicanja dobi za rođenje djeteta. Da li će žena sudjelovati na tržištu rada i u kojoj mjeri, uvelike ovisi o obiteljskoj strukturi u kojoj se nalazi. Neovisno o tome, stope participacije žena na tržištu rada kontinuirano rastu a kroz obiteljsku politiku, nastoji se što više uskladiti obiteljski i poslovni život. Žene prihvaćanjem svoje uloge majke i poslovne žene uvelike mijenjaju strukturu tržišta rada i utječu na dinamiku razvoja obiteljskog života. Komparativna analiza Norveške, SAD-a i Hrvatske nudi prikaz triju različitih modela u provođenju obiteljske politike. Kroz ključne indikatore prikazuje se povezanost u promjeni obiteljskih struktura i utjecaja na tržište rada.

Ključne riječi: obiteljske strukture, tržište rada, participacija žena, obiteljska politika

SUMMARY

Family, as the fundamental community of society, experienced its first major transformation with the emergence of industrialism and later through capitalism, urbanization and liberal democracy. After the 1950s, new family structures and practices emerged which generated changes in the labor market. The standard work week is changing and new forms of employment are emerging. The length of education, late entry into the labor market, job insecurity and the cost of parenting are the main reasons for low fertility rates and older age for first childbirth. Whether a woman will participate in the labor market and to what extent depends largely on the family structure in which she is. Regardless of this, the rates of women's participation in the labor market are constantly growing, and through family policy, efforts are being made to reconcile family and business life as much as possible. By accepting their role as mothers and business women, women greatly change the structure of the labor market and influence the dynamics of the development of family life. A comparative analysis of Norway, the USA and Croatia offers an overview of three different models in the implementation of family policy. The key indicators show the connection between the change in family structures and the impact on the labor market.

Key words: family structures, labor market, women's participation on labour market, family policy